

STATUTY KAPITUŁ KOLEGIACKICH
DAWNEJ ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIEŃSKIEJ

ZEBRAŁ, OPRACOWAŁ I WYDAŁ

KS. STANISŁAW LIBROWSKI

ZESZYT 2

STATUTY ŚWIETNEJ KAPITUŁY W ŁOWICZU

(Cd.)

Venerabili Capitulo Almae Ecclesiae suae Metropolitanae ea de re consilia conferre habet in animo, ac opportuno tempore ad effectum desideria sua deducere non praetermittet.

[21. *Iurisdictionem capitularem approbat a Łasko concessam*] Iurisdictionem, quae ex privilegio bonae memoriae Ioannis a Lasco archiepiscopi Venerabili Capitulo competit, illibatam Illustrissimus conservat atque, ut ad praescriptum iuris communis et [s. 179] sacrorum canonum Concilii Tridentini in caritate fraterna ea utatur, benigne Illustrissimus permittit.

[22. *Iurisdictionem praepositi in vicarios validat et Capitulo potestatem concedit*] Iurisdictionem in vicarios circumscriptam in privilegio erectionis vicariorum praepositus manuteneat et in casu, si quid in obeundis officiis vicarii intermiserint aut contra bonos mores vel caritatem et concordiam excesserint, ius habeat animadvertendi in illos; et idcirco discendens ab ecclesia semper aliquem ex confratribus capitularibus cum potestate corrigendi ista leviora substituat. Si qui vero graviores excessus vicariorum intervenerint, maxime totius collegii, id Venerabilis Capituli potestati et iurisdictioni in talibus casibus usitatae Illustrissimus concedit, salva ad suam celsitudinem et successorum suorum illustrissimorum appellatione.

[23. *Hospitalis cura commendatur Capitulo*] Cura et administratio Hospitalis Fraternalitatis Misericordiae Venerabili Capitulo ex fundatione illustrissimi olim Karnkowski¹² archiepiscopi competit. Et quia reditus istius hospitalis sufficiunt ad plures, quam modo reperiuntur in hospitali, alendos pauperes, curet Venerabile Capitulum hypocaustum ad huc unum aedificari, ut unum sit pro masculis, alterum et separatum pro feminis; et provideat Capitulum, ne pauperibus desit cibus non modo corporalis, sed etiam spiritualis. Et ideo mandat Illustrissimus praeposito hospitalis ibidem s. Leonardi¹³ et vicariis Kierchoviensibus, ut pauperes instruant in officiis pietatis et doceant illos necessaria ad salutem, praecipue orationem Dominicam, salutationem angelicam, symbolum apostolorum, decalogum, praecepta Ecclesiae, capitalia peccata.

[24. *Deputetur ad hospitem, qui informet Capitulum*] Oportere autem existimat Illustrissimus et ita ordinat, ut quotannis aliquis de gremio Capituli deputetur, qui Venerabile Capitulum informet, num pauperes saepe confiteantur, quomodo eleemosynas dispensent, num spolia mortuorum aliqui sibi usurpent et non potius in rem hospitalis convertantur. Et ut provisores per Capitulum electi rationes dispensationis bonorum, proventuum et eleemosynarum [s. 180] in singulis generalibus capitulis pro Festo Pentecostes celebrari solitis reddere in capitulo teneantur.

[25. *Mons Pietatis non intermittatur*] Fraternalitatem Misericordiae a pia memoriae archiepiscopo Karnkowski fundatam et quasi postliminio revocatam esse ad Ecclesiam Collegiatam magna animi sui voluptate Illustrissimus intellexit. Ad quam promovendam libenter etiam suam operam et liberalitatem Illustrissimus offert et a Venerabili Capitulo requirit, ut non patiat a se quoque desiderari officia caritatis et providebit in posterum, ne aliqua iniuria exercitium istius fraternalitatis et Montis Pietatis¹⁴ usus intermittatur, sed ut collectae septimanales a congregatione fraternalitatis factae cum discretione in egenos et pauperes distribuantur. Et res Montis Pietatis iuxta praescriptum bullarum summorum pontificum dispensentur, ac ne intereant beneficioque eius non nisi honesti cives, viduae et pupilli, opifices ad egestatem non vitio aut culpa aliqua propria, sed infortunio et communi calamitate redacti gaudeant.

[26. *Rationes Montis Pietatis Illustrissimo praesentandae*] Dispensatores autem fraternalitatis atque etiam Montis Pietatis provisores, postea-

¹² Zob. Zbiór ważniejszych dokumentów natury kościelnej archidiecezji gnieźnieńskiej do lat 1818—1821, oprac. i wyd. S. Librowski, cz. 3: Ośrodek Łowicz. „Arch. Bibl. Muz.”, t. 35: 1977, s. 391—397, dok. 36.

¹³ Por. tamże, s. 344—348 i 372—376, dok. 16 i 27.

¹⁴ Jak przyp. 12.

quam in generali congregatione totius fraternitatis legitime rationem perceptarum et expensarum fecerint, teneantur verificatas istas rationes et subscriptas manu senioris fraternitatis patris spiritualis, atque etiam alterius consiliarii aut notarii fraternitatis, post expeditam generalem congregationem altero die Illustrissimo et suae celsitudinis successoribus praesentare.

[27. *Concionator manualis catechizet et praesentetur Illustrissimo*]

Necessarium est omnino, ut quod ratio pastoralis officii ab Illustrissimo postulat in hac quoque Ecclesia Collegiata et Parochiali, quae numerosam habet parochiam, exercitium doctrinae catechisticae instituatur. Proinde statuit Illustrissimus et ordinat, ut manualis praedicator per Venerabile Capitulum eligendus a proximo generali capitulo Conceptionis B. V. Mariae Illustrissimo cum hoc onere praesentetur; ut idem manualis teneatur pomeridiano tempore diebus festis doctrinam catechisticam Concilii Tridentini, cui breves aliquas morales exhortationes, sive ex epistola de Tempore, sive ex aliquo s. Scripturae textu, adiungat, populo ad captum tradere et explicare.

[s. 181. 28. *Sacramentum extremae unctionis in concionibus explicandum*] Cognovit Illustrissimus ex visitatione rarum aut fere nullum usum sacramenti extremae unctionis in villis huius parochiae. Quapropter iniungit praedicatoribus, ut vim et effectum huius sacramenti in concionibus suis explicent et rudem plebem ad hoc sacramentum percipiendum excitent.

[29. *Poenitentiarius vicarius deligatur et Illustrissimo praesentetur*]

Poenitentiarum a Venerabili Capitulo praesentatum parem esse huic muneri Illustrissimus agnoscit. Ceterum ut etiam ex collegio vicariorum, ex praescripto incorporationis decimae praedialis in Płaczewo¹⁵ ad mensam eorundem foundationis Karnkovicanae aliquis pius, maturus et eruditus ab iisdem vicariis ad hoc munus deligatur et Illustrissimo praesentetur, Venerabile Capitulum urgeat et attendat.

[30. *Vicepraepositus non sit poenitentiarius*] Vicepraepositum, cui incumbit directio chori, hoc onere gravari inconsultum esse existimat Illustrissimus. Hic autem poenitentiarius pro laboribus chori debet excipere confessiones hominum, et semper esse expositus in confessionali ad postulationem quorumcumque, maxime vero in Quadragesima et diebus festis. Patrocinii istius ecclesiae debet esse assiduus, quam ob causam etiam participabit cum vicariis de omnibus proventibus, quos in communi ex fundatione percipiunt.

[31. *Index votivarum in sacristia appendatur*] Anniversariorum

¹⁵ Miejscowość nie istniejąca na terytorium archidiecezji, a także dokument wystawiony przez Karnkowskiego dla wikariuszów nie znany.

omnium et missarum votivarum Venerabili Capitulo incumbentium index, in seorsiva tabella ordinate per procuratorem Capituli descriptus, in sacristia appendatur aut in loco capitulari. Et ne propter exiguas pensiones aliqua absque speciali auctoritate ordinaria intermittuntur, nec omnia ad generalia capitula congerantur, sed singula illis diebus, quibus mens fundatorum erat, absolvantur, monet Illustrissimus.

[32. *Poena tarde venientium ad vigilia anniversariorum et votivarum*] Statutum antiquum Venerabilis Capituli de poena tarde venientium ad vigiliis innovando Illustrissimus declarat, ut quicumque ad initium psalmi primi in secundo nocturno vel ad initium evangelii in votiva missa non venerit, pro absente habeatur et nihil ei ratione [s. 182] anniversarii a procuratore detur.

[33. *Vicariorum numerus ad decem reductus*] Vicariorum numerus non sine rationabili causa decreto Capituli ex auctoritate ordinaria novissime ad decennarium numerum est reductus ita, ut perpetuis temporibus decem debeant esse vicarii in Ecclesia Collegiata. Et quia hucusque nondum est hoc in effectum deductum, decernit Illustrissimus et mandat, ut interea auctionem vicariorum domini capitulares procurent et omnino fiat exsecutio istius decreti, etiam per sequestrationem et repositionem ad partem ex proventibus vicariorum portionis duorum, qui pronunc desiderantur, ex arbitrio Illustrissimi fabricae ecclesiae atque etiam domus vicarialis communis applicandae.

[34. *Promissio mensae communis vicariorum*] Sed et rationibus mensae vicariorum augendis Illustrissimus non deerit, et ad domum communem restaurandam mensamque communem instituendam sumptu necessario iuvabit.

[35. *In vicariatum intrans examinetur*] Quoniam cura animarum vicariis commissa est, dominus praepositus neminem in vicarium instituat, nisi post absolutum examen collegii vicariorum, iuxta statuta¹⁶ eorundem faciendum, ab officio ordinario sive examinatore ad id deputatis examinatus, approbationis suae testimonium imprimis exhibeat praeposito, alioquin talis non conseatur canonice institutus.

[36. *Vicepraeposito marca solvenda a praeposito*] Dominus praepositus vicepraeposito suo marcam polonicalem, quae ex dispositione privilegii erectionis vicariorum ipsi debetur, in posterum solvat annuatim initio cuiuslibet anni, alioquin ex refectionibus ipsius procurator detrahat et vicepraeposito numeret.

[37. *Altaristae praesententur et instituantur*] Venerabile Capitulum praesentari faciat, in quantum de iure competit, altaristas, qui absque

¹⁶ Statuty kolegium wikariuszy przechowuje AKŁ; istnieje zamiar wydania ich drukiem.

institutione altaria possident, eosque integris fructibus iuxta erectionem altarium eorundem frui permittat.

[38. *Iucundus ingressus pro apparatus convertatur*] Placet Illustrissimo decretum capituli praeteriti, quo pecunia nomine iucundi ingressus auctior a capitularibus in posterum pendenda erit. Vult autem Illustrissimus et ordinat, ut ista pecunia nonnisi ad comparanda ornamenta altarium, pallia, pluvialia et alia eius [s. 183] generis necessaria ministrorum ecclesiae ornamenta per procuratorem Capituli convertatur.

[39. *Deputentur ad revisionem sacristiae quotannis*] Cura sacristiae ad custodem ex institutione ecclesiae pertinet. Eoque nomine d. custodem Illustrissimus serio monitum esse vult, ut mundius et decentius supellex ecclesiae servetur. Et ideo requirit etiam Illustrissimus a Venerabili Capitulo, ut semel saltem in anno ex capitulo generali deputet duos de gremio, qui diligenter sacristiam revideant, custodiam et asservationem totius supellectilis ecclesiae advertant.

[40. *Custos damna sacristiae resarciet*] Custos vero providebit, ut in absentia sua aliquis ex confratribus residentibus munus ipsius pro eo, dum aberit, diligenter obeat. Quodsi neque ipse curae sacristiae pro debito intenderit, neque substitutum pro se capitularem suffecerit, ad omnia damna, quae ex negligentia ipsius provenerint, sarcienda teneatur, nec possit latam culpam in sacristianum conferre, cum ipsius sit videre cui ecclesiastica supellex committatur.

[41. *Ordinatio sacrarum vestium veterum*] Vestes sacrae veteres, quae non adeo sunt lacerae et commode reparari possunt, in formam modernam ex caeco¹⁷ reparentur; quae autem sunt irreparabiles, in alium usum ecclesiae; et aliquae huiusmodi casulae in sepulturam sacerdotum pauperum convertantur.

[42. *Biancherie^a comparentur*] Ut albae, corporalia, bursae, vela omnis coloris sufficientia et decencia habeantur in sacristia, ordinat Illustrissimus et intra decursum trium mensium ista omnia per Capituli procuratorem comparari mandat.

[43. *Duo inventaria sint supellectilis ecclesiae*] Duo inventaria omnium rerum ecclesiae Venerabile Capitulum conscribi et quidquid singulis annis accesserit, diligenter annotari faciat; alterum in Capitulo asservandum, alterum custos in sacristia servet, cuius exemplar etiam in receptione custodis ipsi a Venerabili Capitulo tradi authenticum debet.

[44. *Sacristiae, ambonae reparatio. Locus pro Venerabili S. et reliquiis ss.*] Venerabile Capitulum curet, quamprimum fieri potest, sacristiam reformari. Testitudinem ecclesiae in ea parte, ubi ruinam minatur,

^a Ks. Janicki użył słowa włoskiego na oznaczenie ogółu bielizny kościelnej.

¹⁷ Z funduszu przewidzianego dla kanonika „ślepego” czyli fikcyjnego.

reparari. Ambonae gradus iuxta delineationem et praescriptum architecti [s. 184] transferri. Postquam vero erit reformata sacristia, cura erit Venerabili Capitulo, ut ibidem locus aliquis pro maiestate Sanctissimi Corporis Christi decentior exstruatur, in quo Sanctissimum Sacramentum, dum populo in certis festivitibus exponitur, et reliquiae sanctorum reverenter asservari debebunt.

[45. *Aliae instaurationes. Promissum Illustrissimi*] Fenestras quoque in navi refici, pavementum ubique coaequari, organum musicum destructum reparari, ostia coemeterii cratibus muniri primo quoque tempore procuret. Turrim campanilis erigi non differat.— Presbyterium maiori sumptu reformandum est necessario. Et ne videatur Illustrissimus gravia Venerabili Capitulo imponere onera, libenter ad Dei gloriam et domus Dei decorem chorum impensis suis reformabit. Fenestras pro decentia accomodabit. Altare maius exornabit, ea vero, quae ad latera sunt, amoveri faciet ipsumque tabernaculum Sanctissimi Corporis Domini sive in eodem altari maiori, sive in aliquo convenienti loco collocabit, et pavementum in presbyterio eleganter sterni mandabit.

[46. *Scholae reparatio*] Scholae provisio ex fundatione primaeva ecclesiae ad reverendum d. praepositum pertinet. Quae quidem provisio cum effectu inteligenda est, ut non hoc solum censeatur requiri a praeposito pro tempore existenti, quod de magistro scholae erudito et bene morato viro providere, verum etiam exemplo praedecessorum suorum minorem fabricam scholae, uti tecta et alia minora suo sumptu providere debeat, et operas subditorum fundi suae praepositurae ad subministranda ligna et fornaces scholae iuxta concessionem reverendissimorum dominorum archiepiscoporum praestare.

[47. *Non tantum praepositus, sed reverendissimi successores et Capitulum*] Quodsi aedificia scholae casu aliquo de novo essent exstruenda, vel in maiori parte reparanda, pergrave esset solius praepositi sumptibus reparari. Et sicut nuper Illustrissimus in reformationem scholae istius liberaliter centum florenos contulit, ita non dubitat Illustrissimus successores suos non passuros ruinam scholae, quae pars etiam est Ecclesiae. Sed et Venerabile Capitulum in casu urgentis necessitatis ex communi pe- [s. 185] cunia aliquid in eum usum conferre debet.

[48. *Iurisdictio Capituli in magistrum scholae*] Habeat Venerabile Capitulum potestatem amovendi magistrum scholae, si ineptus ad erudiendam iuventutem, vel alias scandalosus et incorrigibilis fuerit: monito tamen prius dno praeposito, ut alium idoneum tempestive procuret, ne schola per aliquod temporis intervallum rectore suo destituatur. Debet etiam ex capitulo generali pro Festo Pentecostes incidenti deputari aliquis capitularis eruditus, qui commodo tempore cognoscat et examinet,

quae pueris in schola praelegantur ac ordinet, quae maxime utilia censebit.

[49. *Pueris decantantibus Divina ex fundis solvant*] Scholaribus, qui in ecclesia decantando officia Divina deserviunt, salaria quartualia a dominis capitularibus solvi solita, ut aequaliter ab omnibus praelatis et canonicis ex fundis singulorum ad manus procuratoris consignentur et inter scholares per magistrum pro merito cuiusque distribuuntur, in effectu semper solvantur — ordinat Illustrissimus sub poenis suae celsitudinis arbitrariis. Et ne absentes praetendant ignorantiam istius ordinationis, statuit Illustrissimus et decrevit, ut ii, qui non resident circa hanc ecclesiam, vel etiam vigore dispensationum alibi habent assignatum locum residentiae, singuli habeant semper suos procuratores circa hanc ecclesiam residentes, qui se obligent nomine absentium oneribus omnibus pro eis satisfacere sub iisdem arbitrariis poenis.

[50. *Acta Consistorii [Loviciensis] recondantur*] Convenit, ut ubi privilegia et scripturae capitulares deponuntur, vel in archivo supra cameram capitularem accomodando, ibi etiam antiqua acta Consistorii Loviciensis in armario recondantur et per officiales Lovienses asserventur.

[51. *Domini Illustrissimo publica peccata deferant*] Muneris atque debiti sui esse officii intelligit Illustrissimus non solum in clero, verum etiam in populo sibi subiecto scandala et publica peccata, quae Divinae Maiestatis iram provocant atque publicam offendunt honestatem, de Ecclesia Dei tollere, ideo a reverendis praelatis et canonicis [s. 186] requirit, ut si aliquando adulteria, concubinatus, usuras, maleficia, iniustitias, oppressiones pauperum et subditorum a magistratibus ceteraque his similia animadverterint publica peccata, Illustrissimo deferant; id tamen tanto magis ab iis exposcit, quibus cura animarum incumbit. In quo conscientias omnium onerat.

Ut autem omnia et singula praemissa debitum atque optatum sortiantur effectum et sui circa visitationem huius ecclesiae suscepti laboris Illustrissimus Dominus Archiepiscopus fructum referat, ac denique Venerabilium suorum in Christo Fratrum filialis, quam ordinario suo debent oboedientiae significationem agnoscat, ad perficiendam executionem eorum omnium suprascriptos, ad quos praesentes diriguntur, paterne hortatur, ut omnino uti rationabilia, iuribus et sacris canonibus conformia atque honestati Venerabilis Capituli consentanea, sub poenis partim articulis suprascriptis appositis, partim suae illustrissimae celsitudinis arbitrariis mandat.— Laurentius archiepiscopus Gnesnensis mp.— Locus + sigilli.

2

Dekret reformacyjny arcybiskupa S. Szembeka

Łowicz, przed 25 sierpnia 1714

Arcybiskup Stanisław Szembek, przeprowadziwszy osobiście 17 i następnym dni maja 1714 r. wizytację generalną kolegiaty łowickiej, której akta nie doszły do naszych czasów, wydaje dla tamtejszej kapituły dekret reformacyjny. W swojej ordynacji kilka razy nawiązuje do dekretu powizytacyjnego prymasa Gembickiego z 1619 r. oraz przypomina znaczną część z jego zarządzeń. Podobieństwo treściowe obydwu dekretów nie musi uchylać inicjatywie Szembeka. Można, a nawet trzeba wytłumaczyć to faktem, iż niektóre sprawy kapitulne zawsze istniały oraz że rozporządzenia Gembickiego nie mogły być całkowicie wcielone w czyn z powodu niesprzyjających warunków, głównie wojen i zarazy trwających permanentnie w minionym stuleciu.— A oto najważniejsze elementy tego bogatego w treść dokumentu podane w porządku topograficznym. Prymas zaczyna od potrzeb kultu Bożego w kolegiacie, co łączyło się ze strojem chórowym prałatów i kanoników, któremu poświęca kilka punktów. Ze służbą Bożą były powiązane obowiązki liturgiczne hebdomadariuszy kapitulnych, rezydencja i rzeczywista obecność na nabożeństwach, a dalej — kumulacja beneficjów i konieczność uzyskiwania dyspens od niej, wreszcie dystrybucje. Następnie arcybiskup przechodzi do majątku kapitulnego, wspólnego i prebendalnego, oraz przypomina o wizytowaniu wsi korporacji. Sprawy z nimi związane to administracja dóbr, możliwie własna, prokurator kapituły, instytucja kanonika „ślepego”, niedochodzenie należnych czynszów i obowiązki mszalne kapituły. Z kolei prymas wypowiada się na temat potrzeb „fabryki” świątyni, Banku Pobożnego w Łowiczu, kolegium wikariuszy, szkoły, zakrystii oraz zabezpieczenia jej zawartości, wspólnego grobu dla prałatów i kanoników, szpitala św. Leonarda, konserwacji domów czyli kurii kapitulnych. Resztę potrzeb kolegiaty oraz jej duchowieństwa powierza Szembek samej kapitule, szczególnie jej członkom rezydującym. W zakończeniu poleca czytanie swojego dekretu na posiedzeniach tygodniowych i przestrzeganie jego przepisów w codziennym życiu korporacji.

Or. Łowicz, AKŁ, sygn. AAG, Wiz. 1 (teczka). Dokument pap. o wymiarach 31,8×19,8 cm, wszyty w szary karton przed 1939 r. pewnie staraniem ks. A. Trepkowskiego. Na 1 s. okładki naklejka z napisem: Decretum reformationis pro Vener. Capitulo Loviciensis archiep. Stanisłai Szembek 1714 an. Stron świeżo policzb. 20. Na s. 20 okrągła opiatkowa pieczęć arcybiskupa.— Na zewnętrznych marginesach stron widnieje 47 numerowanych nagłówek spraw, poczynionych w latach 1748—1771 przez kan. Adama Janickiego, z którego osobą

zaznajomiłem czytelnika w dok. 1.— Nagłówki te, nazywane potem indeksem albo punktami, przenosili niektórzy późniejsi kopiści dokumentu do innych rękopisów względnie luźno, poszerzając je i robiąc pewne błędy.

Kop. 1. Łowicz, AKŁ, Akta kapituly z lat 1703—1727, s. 423—437 (ppd 1714 r.), bez tytułu.— Na zewnętrznych marginesach stron podział treści dekretu na 31 punktów, bez nagłówek spraw, pochodzący jeszcze z 1 połowy XVIII w. Jest on o tyle lepszy od podziału kan. Janickiego, że każda jego cyfra odpowiada kolejnemu akapitowi treściowemu, podczas gdy w oryginale niektóre akapity zostały rozdrobnione na więcej części.

2. Łowicz, AKŁ, sygn. AAG, Wiz. 1 (teczka). Luźny odpis dekretu z przeł. XVIII/XIX w., położony obok or., stron świeżo policzb. 8, bez tyt.— Treść prawie w całości popodkreślana czerwonym i niebieskim ołówkiem. Na marginesach, zawsze lewobrzeżnych, próba nadawania nagłówek spraw w jęz. polskim — wszystko przed 1939 r.— W innym poszycie, wyk. tuż po 1812 r., liczącym 8 stron obecnie policzb., na s. 3—5 numerowany (46 pozycji) „Index seu puncta ex Szembecciana visitatione anno Domini 1714 compendiose excerpta”.

3. Łowicz, AKŁ, kopiariusz kapituly sprzed 1810 r., bez sygn., s. 520—531. Tytuł wpisu: 1714. Decretum reformationis pro Venerabili Capitulo Loviciensis ex visitatione generali per celsissimum Stan. Szembek.

4. Włocławek, ADWł., sygn. AAG, Wiz. 141, s. 31—36. Wpis z 1811 r. Zmieniony wstęp dekretu zaczyna się następująco: Decretum reformationis ex actu visitationis Ecclesiae Collegiatae Loviciensis, die Lunae decima septima mensis maii inchoatae et sequentibus diebus continuatae, anno Domini millesimo septingentesimo decimo quarto latum et datum per...

5. Łowicz, AKŁ, sygn. AAG, Wiz. 2, s. 27—39. Wpis z ok. 1840 r. bez tytułu.— Na zewnętrznych marginesach tekstu dekretu widnieje 47 numerowanych nagłówek spraw.— Przed tym, na s. 21—23 także numerowany „Index seu puncta ex Szembecciana visitatione anno Domini 1714 compendiose excerpta”.

6. Warszawa, Archiwum Archidiecezji (skrót: AAW), rękopis ks. Alfonsa Trepkowskiego z 1922 r., bez sygn., s. 86—98. Tytuł wpisu: Dekret reformacyjny arcybpa Stanisława Szembeka.— Na zewnętrznych marginesach księgi 46 numerowanych artykułów spraw dekretu. Pewne miejsca tekstu podkreślone.

Regest. Librowski: Sumariusz kapituly w Łowiczu, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, s. 255, nr 99.

Dekret reformacyjny S. Szembeka publikuję według oryginału. W następstwie tego w tekście dokumentu zaznaczałem kolejność jego nowych stron. Na początku poszczególnych akapitów treściowych położyłem (z tych samych względów jak w dok. 1) w nawiasach prostokątnych i uwypukliłem kursywą nagłówki zredagowane przez kan. Janickiego.

In nomine Domini amen. Decretum reformationis pro Venerabili Capitulo Ecclesiae Collegiatae Loviciensis, ex visitatione generali per celsissimum ac reverendissimum principem Stanislaum in Słupow Szembek¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopum Gnesnensem, legatum

¹ Stanisław Szembek h. własnego (1650—1720), dr ob. prawa, biskup tyt. dionizejski i sufragan krakowski (1690), biskup włocławski (1700), arcybiskup gnieźnieński i prymas (1706). (Korytkowski: Arcybiskupi gnieźnieńscy, t. 4, Poznań 1891, s. 372—430).

natum, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae primatem primum-que principem anno Domini millesimo septingentesimo decimo quarto, die decima septima mensis maii inchoata et sequentibus diebus continuata, latum et datum.

Volentes facere officium nostrum et praescripto sacrorum canonum, ac praesertim Sacri Concilii Tridentini² de visitationibus ecclesiarum per ordinarios peragendarum, sancte et salubriter instituto, nos conformare enixissime intendendo: hoc ardentem et unice cupiebamus, ut parum aut nihil ad reformandum in hac Ecclesia **Insigni** et eius Capitulo Venerabili inveniremus. Cum autem per ca- [s. 2] lamitatem temporum et alias causas dolendas non pauca sint, quae speciali animadversione et reformatione indigent: proinde praesenti decreto nostro reformationis infra-scripta servanda et ad effectum deducenda Venerabili Capitulo committimus ac serio iniungimus.

[1. *Cultus Divinus*] Et imprimis cum cultus Divinus, qui antea rite et debite in dicta ecclesia iuxta antiquam ordinationem et laudabiles ac pios usus peragebatur, nunc ob non solutionem censuum, tum ob defectum cleri, proximis annis pestifera lue plurimum diminuti, etiam decrementum patiatur: statuimus, ut eo saltem ordine et norma observetur, prout in praesenti visitatione absolvebatur. Superveniente autem (Deo dante) tranquillitate publica, quam proxime speramus, et solutione censuum, quam isti ecclesiae summopere optamus, decernimus exnunc protunc, iuxta praescriptam ordinationem et usum antiquum, obligationes omnes, ad quas clerus maior et minor istius ecclesiae adstrictus est, adimpleri debere. Et super hoc singularem attententiam committimus dominis praeposito³, auditori nostro⁴ et procuratori⁵ Venerabilis Capituli. Praeterea ut in quolibet capitulo, etiam partiali, de cur- [s. 3] su et augmento eiusdem cultus Divini inter praecipua Capituli negotia tractetur, obligamus; prout et visitatio Gembiciana⁶ idipsum commendat.

[2. *Ecclesiam superpelliceati ingrediant*] Omnes praelati et canonici, etiamsi sint de gremio Capituli Cathedralis Ecclesiae Nostrae Metropolitanae Gnesnensis, vel superpelliceati ad ecclesiam veniant, vel super-

² Sobór Trydencki obradował w latach 1545—1563.

³ Aktualnie prepozytem kapituły był (w latach 1708—1723) ks. Feliks Kretkowski h. Dołęga, dr ob. prawa, od 1723 r. biskup chełmiński (Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 86).

⁴ Audytorem arcybiskupa był wtedy ks. Jan Witkowski, dr ob. prawa, od 1681 r. miejscowy kanonik, od 1717 kustosz, zmarły w 1718 (Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 81—82).

⁵ Prokuratorem kapituły był wtenczas ks. Aleksander Proszewski, kanonik łowicki od 1693 r., zmarły w 1727 (Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 84).

⁶ Chodzi o dekret powizytacyjny prymasa Gembickiego z 1619 r. (wyżej dok. nr 1), do którego Szembek nawiązuje tutaj kilka razy.

pellicea in introitu ad ecclesiam accipiant; nec deponant, nisi in egressu ab ecclesia.— [3. *De rochetis et mantoletis in ecclesia prohibitio*] Usum vero mantoletorum et rochetorum in eadem ecclesia, excepto reverendissimo domino suffraganeo nostro Gnesnensi⁷, omnibus omnino prohibemus⁸ sub poena quinquaginta marcarum ad primam delationem per nos decernendam, et pro fabrica ecclesiae applicandam, toties quoties huic nostrae ordinationi fuerit contraventum, et sub aliis poenis arbitrariis gravioribus.— [4. *In mantoletis per civitatem incedentem duo famuli sequuntur*] Extra ecclesiam autem praelatis et canonicis Gnesnensibus rochetto et mantoletis uti liceat; praelati vero et canonici pure Loviciensis mantoletis quidem, ex concessione nostra extra ecclesiam per civitatem, dum voluerint et id expedire viderint ac duos saltem famulos se sequentes habuerint, portare po- [s. 4] terunt, rochetum tamen nunquam.— [5. *In vere, aestate et autumno biretum habeant; pileis, galero non utantur*] Unusquisque suum biretum habeat, nec pileo aut galero in vere, aestate et autumno in ecclesia utatur. Quodsi quis propter aetatem suam provectam aut propter debilitatem capitis sui pileolo uti opus habeat, utatur pro sua necessitate et commoditate, inciso et subducto decenter, nihilominus tamen biretum pileolo illi superponere debet, quando caput in ecclesia tegendum erit.— [6. *In hieme pileis utantur et vestem pellibus subductam portent sub superpelliceis*] Tempore vero hiemis in ecclesia omnes poterunt pileis consuetis uti et vestem pellibus subductam portare sub superpelliceis.

[7. *Statutum de almutiis sit in executione*] Statutum antiquum Capituli istius de almutiis praelatorum et canonicorum, decreto Gembiciano ad executionem omnino deduci mandatum, sub poenis arbitrariis, praeter poenas in dicto statuto expressas, nos quoque executioni mandari volumus et decernimus, ut omnes praelati et canonici, etiam de gremio Capituli nostri Gnesnensis in hoc Capitulo existentes, excepto reverendissimo domino suffraganeo nostro, post sex menses a die intimationis praesentis [s. 5] decreti, almutia habeant easque diebus dominicis et festivis et in processionibus deferant: morem antiquum in his servando et uniformitatem semper tenendo tam in almutiis, sicut in superpelliceis. Iniquum enim esset, si quem praelatum vel canonicum non poenitet

⁷ Mowa o Stefanie Antoninie Mdzewskim h. Dołęga (ok. 1653—1718), drze teol., biskupie tyt. kalamaceńskim a sufr. gnieźn., archidiaconie łowickim w latach 1711—1718 (J. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej...* (cyt. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*), t. 2, Gnieźno 1883, s. 608; Wieteska: *Katalog prałatów i kanoników*, s. 90).

⁸ Kardynał Michał Radziejowski, przyznając w 1692 r. kapitule łowickiej przywilej noszenia mantoletów, nie czynił takich ograniczeń. Dokument wystawiony przez Radziejowskiego znajduje się w IV rozdziale niniejszego wydawnictwa.

habere stallum in Ecclesia Loviciensis, puderet indui et incedere ut praelatum vel canonicum Loviciensem.

[8. *Hebdomadam suam unusquisque religiose observet*] Hebdomadam suam unusquisque praelatorum et canonicorum religiose observet iuxta statuta capitularia et decretum Gembicianum: utrasque vespervas diebus dominicis et festis occurrentibus, necnon summum sacrum ad maius altare celebret.— [9. *In septimana duas missas celebret ad altare maius*] Quodsi aliqua festa in sua septimana non occurrerint, saltem duas missas diebus feriatis ad altare maius per se [10. *Impeditus per confratrem absolvat*] vel si legitime impeditus fuerit, per alium confratrem, aut per d. Śmies[z]kiewicz canonicum supernumerarium vel alterum, si nobis vel reverendissimis successoribus nostris ipsum creare visum fuerit, decantare teneatur. Et ad eum effectum absentes plenipotentem suum habeant inscriptum in actis capitularibus [s. 6], qui memoratis eorum obligationibus et aliis, ex ratione temporis vel ordinatione nostra ac Capituli obvenientibus, diligenter attendat.

[11. *Residentes Divinis officiis intersint*] Residentes penes ecclesiam praelati et canonici diebus dominicis et festis utriusque vespervis, processionibus, summo sacro et concionibus intersint; in festis vero primae classis etiam matutino intersint.— [12. *Procurator eligat punctatorem*] D. procurator Capituli punctatorem sibi benevisum, fidelem et aliis omnino ignotum constituat, qui dominos capitulares quotidie ad ecclesiam venientes et in ea officium suum, iuxta statuta et antiquam piam consuetudinem, exsequentes vel etiam negligentes notet et eidem d. procuratori Capituli deferat.— [13. *Praesentia qualiter intelligenda*] Praesentia enim non ideo censenda est, quod quis circa ecclesiam resideat vel, si ad ecclesiam veniat, missam tantum legat vel audiat, sed quod etiam alia munia et officia sua debita in ecclesia et Capitulo adimpleat: nisi quem legalitas verae infirmitatis aut alterius impedimenti vel functionis capitularis excuset; quam infirmus vel legitime impeditus maiori de Capitulo vel procuratori Capituli insinuare sit astrictus.

[s. 7. 14. *Non residentes saepius ad ecclesiam veniant*] Praelati et canonici, qui non solent residere ad ecclesiam, saepius veniant, resideant, sua officia faciant sub poena etiam privationis, servato iuris ordine et processu.— [15. *Super pluralitate beneficiorum dispensationem exhibeant*] Qui autem plura beneficia incompatibilia possident, dispensationem super hac pluralitate beneficiorum procurent et intra sex menses a publicatione praesentis decreti nostri coram nobis producant.

[16. *Distributiones praesentibus solvantur*] Gratum nobis et iucundum valde esset, si distributiones quotidianae possent exsolvi dominis capitularibus praesentibus et benemerentibus in ea quantitate, sicut felicioribus temporibus pendere solebant.— [17. *Ob calamitatem temporum* 30

aut 40 floreni dividantur] Cum tamen infelicitas temporum eam possibilitatem excludat, ordinamus, ut d. procurator saltem triginta vel quadraginta florenos hebdomadatim pro refectionibus seponat et inter praesentes in quolibet capitulo partiali hebdomadali dividat. Et hanc divisionem a proxime venturo capitulo et publicatione praesentis decreti nostri faciendam incipiat.

[*s. 8. 18. Sit liber pro inscribendis praesentibus]* Liber specialis habeatur pro inscribendis praesentibus et ad officia Divina venire non omittentibus praelatis et canonicis; et eorum cognomina qualibet hebdomada fideliter connotentur.— [*19. Sit in mensa capitulari]* Et liber iste, consueta die cuiuslibet partialis capituli, in mensa capitulari ponatur, ut unicuique ex capitularibus sit libertas ipsum aperiendi et legendi ac, si quis defectus in eo compertus fuerit, capitulariter corrigatur.

[*20. Bonorum mensae quolibet anno fiat revisio]* Quolibet anno in capitulo generali Sanctissimae Trinitatis deputentur revisores ad bona mensae Capituli, qui de gubernatione rei oeconomicae diligenter inquirent, cognoscant et Capitulum informant. Et quod bonum invenerint, manuteneatur; quod nocivum, amoveatur; quod necessarium, quantum fieri potest, provideatur.— [*21. Et praediorum dominorum capitularium]* Similiter villas ac praedia villarum dominorum capitularium, quoties opus fuerit, volumus revideri. Et si in hoc aliqua difficultas fuerit cum aliquo ipsorum eas possidente, rem cum ipso ad nos deferri.

[*22. Bona mensae V. Capitulum per se possideat]* Optaremus ex animo, ut Venerabile Capitulum ipsum per se bona mensae possideat, disponat, nec arendet. Quodsi hoc uno vel altero [*s. 9]* anno sequenti istam nostram visitationem fieri ex aliqua iusta et rationabili causa non poterit, obligamus valde, ut fiat quamprimum ex re et tempore licebit, maxime dum dies et annos moderna calamitatis publicae bonitas Divina abbreviabit.

[*23. Ex residentibus circa ecclesiam procurator eligatur]* Quando debet fieri electio procuratoris Capituli iuxta statuta et consuetudines antiquas, ordinamus, ut semper ex residentibus actu et continuo capitularibus ad ecclesiam procurator eligatur, et non alias. Ex continua enim procuratoris penes ecclesiam residentia maior est utilitas ecclesiae; ac Capituli negotia et necessitates utriusque melius procedunt ac facilius et felicius expediri possunt.

[*24. Caecus saltem unus constituatur]* Quamprimum massa capitularis melius provisa fuerit, caecus⁹ saltem unus ab initio constituatur et in

⁹ Canonicus „caecus” zainicjowany statutem 56 w 1528 r., istniał normalnie w 1619 (dekret ref. Gembickiego).

eo pecunia asservetur ad usus maxime urgentes ecclesiae et Capituli. Et speciale regestrum eius per d. procuratorem adnotetur.

[25. *Anniversaria fideliter absolvantur*] Quamvis foundationes nonnullae ob non [s. 10] solutionem censuum cessaverint, anniversaria tamen fideliter absolvantur; in iis praesentia cuiusque praelati et canonici fideliter adnotetur. Et cum persolutus fuerit, quantum quis sua praesentia promeruerit, tantum ipsi a d. procuratore detur.

[26. *Retenti census vindicentur, et cum aliqua summa notabilis vindicata fuerit, Suae Celsitudini significandum*] Retentos census indilate iure vindicari cupimus et praecipimus. Tenebitur autem Venerabile Capitulum nobis significare, quando summa aliqua notabilis ex iisdem retentis censibus sive anniversariorum, sive aliarum foundationum persoluta fuerit. Nos vero, re collata cum Capitulo et portione pro dominis praelatis et canonicis, quorum praesentia in anniversariis et aliis Divinis officiis annotata fuerit, vel cui praeter dominos praelatos et canonicos competierit designata, restantem summam pro reparatione et aliis necessitatibus ecclesiae, bonorum mensae capitularis ac ad alios pios usus magis urgentes disponemus.

[27. *Ultra dimidium ex censibus non defalcetur*] Cum liberalitatem de alieno viri pii et prudentes merito censeant esse speciem furti [s. 11] neque etiam respectus aliqui, bono Ecclesiae et Capituli debeant esse damnosi, atque adeo obligationi restitutionis obnoxii, prohibemus Venerabili Capitulo ultra dimidium de retentis censibus defalcare. Exigentibus tamen omnino contrarium rationibus in hac publica calamitate, si adhuc non cessaverit, debet nobis prius dari veridica informatio et consensus noster in scriptis obtineri.

[28. *Privatas concordias facere non audeant*] Specialiter quoque prohibemus tam d. procuratori, quam quibuscumque deputandis dominis capitularibus, ne audeant privatas concordias facere super retentis censibus cum quibuscumque, etiam in magna dignitate constitutis personis.—

[29. *Quilibet debitor V. Capitulum adeat*] Sed quilibet debitor per se vel per suum plenipotentem Lovicium veniat, desiderium suum Venerabili Capitulo exponat et declarationem super quantitate numeranda obtineat.— [30. *Concordiae prasente pecunia fiant*] Et tales concordiae ordinarie non inchoentur nec tractentur, nisi sit praesens parata pecunia. Quodsi in praemissis aliqua concordia deberet fieri in Tribunali Regni, prout casus dantur, d. procurator causarum debet tempestive avisare Capitulum de eo, ut ad ipsam [s. 12] de gremio capitulari alter benevisus addatur ad agendam et peragendam rite huiusmodi concordiam.

[31. *Fabricae ecclesiae cura sit diligens*] Curam fabricae ecclesiae enixe commendamus et studiosissime requirimus, ut quamprimum reparatio turris perficiatur. Et illa perfecta, circa tectum ecclesiae sine di-

latione opera detur. Intus scissurae in fornice et parietibus, tum et fenestrae omnes, ubi opus est, reparentur ac tota ecclesia cum sua fornice et parietibus quamprimum fieri poterit mundetur, inalbetur. Mensae omnium altarium, quando ecclesia dealbabitur, ad decorem debitum adaptentur, mudentur et dealbentur. Deforis quoque, quidquid est, vel ruinatum vel periculo ruinae vicinum aut non decens, reparentur, reformatur.

[32. *Mons Pietatis obliterated commendatur*] Inter praecipuas curas circa hanc ecclesiam et civitatem Loviciensensem in votis habemus, ut in diebus nostris Confraternitatem Misericordiae et Montem Pietatis¹⁰ adinstar Cracoviensis confraternitatis, quae etiam ex parvis initiis prodiit et crevit videremus. Eius olim in hac civitate et Capitulo usum fuisse, manifesta [s. 13] nec rara in actis capitularibus, etiam in decreto reformationis Gembiciano, leguntur vestigia. Reassumptionem itaque usus eiusdem confraternitatis et Montis Pietatis Venerabili Capitulo studiosissime per omnia sacra et per viscera caritatis commendamus, ut ad eum effectum omnem secum ineat rationem. Nos vero pro ea instauranda, manutenenda et conservanda non tantum auctoritatem nostram, sed et principalem ac particularem respectum et sumptum possibilem, etiam non obstante praesenti publica et privata calamitate, declaramus.

[33. *Vicarii quales admittendi*] Ad collegium vicariorum per praelatos et canonicos praesentandi non tantum de voce, cantu, visu iuxta statutum capitulare sint idonei, sed cum ipsi curam animarum exercere debeant et actu exerceant, etiam ex praesenti ordinatione nostra sint sufficienti doctrina praediti. Et modum deferendi Sanctissimam Eucharistiam ad infirmos per civitatem et ad villas a nobis praescribendum teneant. Quod dominis auditori nostro, praeposito et in absentia eius procuratori Capituli diligentissime et sub gravi onere conscientiae commendamus.— [34. *Decem vicarii, mensa communis*] Requirentes, ut quamprimum fieri potest, ad praescriptum decreti Gembiciani, decem numero vicarii sint et mensam communem habeant [35. *Communis mensa psalteristarum et rorantistarum*] tum [s. 14] ut et aliae communitates impleantur: psalteristarum et rorantistarum, ac similiter communem mensam habeant.

[36. *Scholae reparatio ad praepositum pertinet*] Cum scholae reparatio ex vi erectionis in decreto Gembiciano memoratae ad praepositum pertineat, et per negligentiam defunctorum praepositorum valde devastata appareat et magna reparatione indigeat, requirimus serio moder-

¹⁰ Bractwo Miłosierdzia i Bank Pobożny założył w 1601 r. arcybiskup Karnkowski (Zbiór ważniejszych dokumentów... „Arch. Bibl. Muz.”, t. 35: 1977, s. 391—397, nr 36).

num d. praepositum, ut saltem habita ratione temporis a possessione sua praepositurae, dictam scholam ruinae vicinam, cum adminiculo Capituli, restauret intra decursum unius anni. Nos quoque non tantum centum florenos, quos pro simili restauratione per praedecessorem nostrum — ordinationes visitationis Gembiciane liberaliter datos esse enuntiant, sed et ter centum dari, et iam effective numerari de thesauro nostro mandavimus.

[37. *Cura sacristiae, mundities et paramentorum conservatio et integritas praescribitur*] In sacristia bonus ordo servetur. Vela, bursae, pallae omnis coloris, praesertim coloris viridis et coloris violacei, habeantur. Casula albi coloris alio serico subducatur. Et quidquid lacerum reperitur ex paramentis, ad usum non servientibus, reficiatur. Armarium novum, omnino decens, in [s. 15] loco magis competenti et decoro pro reponendo Santissimo Sacramento quantocius statuatum. Cum autem d. custos¹¹, ob legalitatem verae et ferae extremae infirmitatis, ad actum visitationis venire non potuerit et ea per se adimplere tam cito nequeat, eius vices d. procuratori, cum obsequio reverendi sacristiani, peramanter commendamus.

[38. *Cap[er]alia a novis capitularibus exigantur*] Usus cap[er]alium non omittatur et solutio a novis capitularibus punctualiter exigatur. Quidquid autem est ex persolutis aut erit ex persolvendis, totum hoc pro paramentis ecclesiae fideliter convertatur.

[39. *Inventaria duo supellectilis sint et revisio bis in anno*] Inventaria duo totius supellectilis ecclesiasticae conficiantur, quorum unum penes acta capitularia servetur, alterum in sacristia sit, iuxta cuius specificationem deputandi per capitulum generale semel in anno vel bis sacristiam revideant.

[40. *Pro supellectili camera secreta exstruenda*] Pro conservatione meliori supellectilis ecclesiae d. procurator Capituli modernus, adhibito altero confratre et artis perito fido, fidissimo, cameram commodam, muratam, secretam, secretissimam ad recondendam, occurrente aliqua calamitate publica, eandem supellectilem, in loco sibi bene viso et vix imaginabili, exstrui faciat, nec id differat. Secretum autem tres personas ad summum non excedat.

[s. 16. 41. *Imagines ecclesiae reparentur*] Imagines in choro minori, quae parietes ecclesiae exornant, ne magis corrumpantur, reparentur. Et haec, quae in sacristia maiori sunt, conserventur.

¹¹ Ks. Franciszek Szembek, kustosz łowicki w latach 1712—1716, następnie biskup tyt. margaryteński i sufragan przemyski, zmarły w 1728 r. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 4, Gniezno 1883, s. 62—63; *Wieteska: Katalog prałatów i kanoników*, s. 90—91).

[42. *In celariis dd. capitularium a conductoribus propinationes ne fiant*] Celaria, quaecumque in aedibus praelatorum et canonicorum reperiuntur, conduci et in eis propinationem cuiuscumque liquoris fieri, omnino prohibemus et ea ad usum tantum domorum suarum servire debere declaramus.— [43. *A foro muro claudi mandantur*] Et ne amplius huiusmodi celaria periculo scandali ex propinatione obnoxia sint, earum fores foris prostantes aboleri et muro claudi mandamus. Et super hoc plenariam potestatem moderno d. procuratori Capituli committimus. Hancque nostram voluntatem ad effectum intra spatium sex hebdomadarum per eum deduci omnino volumus et summopere commendamus.

[44. *V. Capitulum sepulcrum suum distinctum habeat*] Pro honore et decore Venerabilis Capituli ac ex aliis rationibus, animum nostrum permoventibus, volumus, ut Venerabile Capitulum sepulcrum suum distinctum habeat, et ut ostium eiusdem (sicut nobis relatum est) obrutum, aperiat et effodiatur, deintus in introitu gradus dentur, et deforis lapis planus sepulcralis superponatur. Et sic in suo sepulcro corpora praelatorum et canonicorum (quos ad annos multos vivere exoptamus) in Domino obdormientium sepelientur.

[s. 17. 45. *Hospitalis s. Leonardi V. Capitulo enixe cura commendatur*] Curam et regimen exactum spirituale et temporale hospitalis sancti Leonardi Venerabili Capitulo enixissime commendamus, et super praesenti deplorabili ipsius statu vehementissime indolemus. Exstruantur omnino duo hypocausta, unum pro masculis pauperibus, alterum pro feminis. Victum et amictum habeant, quantus haberi potest. Et iuxta praescriptum decreti Gembiciani quolibet anno ex generali capitulo deputati benevisi visitationem istius hospitalis diligenter faciunt et expediunt. Constat ex memorato decreto, quod protunc dicti hospitalis sufficientes redditus fuerint, neque eos per annos sequentes decrescere potuisse, immo adauctos esse censemus, exceptis annis moderna calamitatis.

[46. *Aedes suas dd. capitulares conservent, restaurent*] Praelati et canonici, quorum aedes ad praesens in debita sunt conservatione, sartas tectasque conservent; quorum vero restaurationes indigent, aut periculo ruinae subsunt, sine mora restaurent. Revisio earundem aedium quotannis in capitulo generali fiat et negligentes in restaurando capitulariter moneantur et, si opus fuerit, nobis deferantur.

[s. 18. 47. *Taxa antiqua domorum post decessum fieri solita aboletur*] Inter statuta Venerabilis Capituli huius Ecclesiae Collegiatae Loviciensis legimus statutum sub titulo de taxa domorum iteranda post decessum cuiuslibet praelati vel canonici. Quod quidem statutum, cum difforme quasi iuri canonico et aequitati ac praxi capitulorum bene ordinatum videatur, proinde reservata nobis eiusdem statuti circumscriptione seu

immutacione subsequenter facienda, committimus et iniungimus d. procuratori Capituli, quatenus de domibus huiusmodi praelatorum et canonicorum informet, quaenam domus in specie huiusmodi et quantis summis ex taxa provenientibus sint oberratae, et quot etiam anniversaria ex taxa huiusmodi domorum sint fundata, et utrum eadem anniversaria absolvantur et quando? Qua informatione habita et serio trutinata, id quod iuris et iustitiae fuerit, decernemus et decretum decreto praesentis nostrae visitationis adiungi faciemus.

[s. 19] Multa nobis adhuc essent statuenda et ordinanda, sed spem nobis bonam faciendo, de illis praecipue dominis capitularibus, qui continuo penes ecclesiam resident, quod ad usus eius et commoda mentem promptam et vigilem curam pro gloria Dei, suo merito, nostro solatio ac aestimatione singulari apud nos personarum suarum adhibere et admoveere semper magis ac magis curabunt. Referimus nos in aliis punctis ad memoratum saepius decretum visitationis Gembicianum anno Domini millesimo sescentesimo decimo nono, mense maio factum et actis capitularibus ingrossatum, quod pariter ac praesens nostrum a Venerabili Capitulo pro debita erga nos ac iurata reverentia et oboedientia servari volumus et mandamus: paterne commendantes caritatem et confidentiam fraternam adinvicem, ut dum erit unio animorum, sit semper rectitudo concors consiliorum et gloria recte factorum. Quod ut Dominus Deus per gratiam suam concedere dignetur, plenitudinem huius Divinae gratiae et benedictionis Venerabili Capitulo peramanter apprecamur. Et in maiorem [s. 20] fidem praesens decretum reformationis manu nostra subscribimus, de illo in quolibet partiali capitulo duo vel tria puncta legi, relegi volumus, ac sigillo nostro communiri mandamus. Datum Lovicii anno, mense, die prout supra.— Stanislaus Szembek archiepiscopus Gnesnensis, primas mpp.— Sigillum.— Sebastianus Kasprovic canonicus Uniejoviensis, apostolicus et suae celsitudinis primatialis notarius mppa.

3

Dekret reformacyjny arcybiskupa Potockiego

[Łowicz] przed 31 grudnia 1728

Arcybiskup Teodor Potocki, dokonawszy osobiście 24 maja i może jeszcze jakiegoś dnia 1728 r. wizytacji generalnej kolegiaty łowickiej, której nie ukończył, a także akta jej nie zachowały się, wystawia dla tamtejszej kapituły dekret reformacyjny. Po krótkim wstępie i wyrażeniu uznania dla kapituły, szczególnie za troskę o pielegnowanie śpiewu

i muzyki w kolegiacie, za co zezwala prałatom i kanonikom łowickim na występowanie w jego obecności w rökietach i mantoletach, przechodzi do spraw, które pragnęłyby w tutejszym środowisku naprawić. Dotyczą one świątyni, kultu, duchowieństwa i jego uposażenia. Główne ich punkty wymieniam według kolejności występowania.— Poleca przeto prymas sprawienie mocniejszego zamknięcia do tabernakulum, przestrzeganie dotychczasowego porządku w odprawianiu nabożeństw, który pochwalił, przypomina, żeby kapituła nie przyjmowała od czynszowników mniejszych procentów niż to było uzgodnione. Dłuższy passus rozporządzenia poświęca utrzymaniu dawniejszego kultu patronki Łowicza św. Wiktorii, dalej (2 punkty) szpitalowi parafii kolegiackiej pw. św. Leonarda i bractwu Aniołów Stróżów. Przypomina duchowieństwu o trwającym wciąż zakazie prowadzenia handlu i propinacji w domach kościelnych, zajmuje się wielkim ołtarzem kolegiaty i jego altarystą oraz kolegium miejscowych wikariuszy. Szczególną troską otacza pogorzalców miasta z 1726 r., duchownych i świeckich, czemu poświęca również dwa akapity treści. Pod koniec nawiązuje do dekretu powizytacyjnego swojego poprzednika (arcybpą S. Szembeka) z 1714 r. oraz nakazuje wcielić w życie pozostałe jeszcze jego punkty. Wreszcie obiecuje kapitule, że dalsze wskazania dla niej przygotowuje w odpowiedniejszym dla siebie czasie. Atoli jak samej wizytacji, tak i dekretu nie dokończył (nie dodał reszty zarządzeń).

Or. Łowicz, AKŁ, sygn. AAG,Wiz. 1 (teczka). Dok. pap. o wym. 34,5×21,2 cm, poszyt podniszczony, rozluźniony w grzbiecie, brzegi podłużne poszarpane. Stron nowo policzb. 8, s. 7—8 nie zapis. Na s. 6 okrągła pieczęć opłatkowa arcybpą Potockiego. Tytuł: Decretum reformationis ex actu visitationis Ecclesiae Collegiatae Łowiciensis, die lunae vigesima quarta mensis maii inchoatae et sequentibus diebus continuatae, anno Domini millesimo septingentesimo vigesimo octavo latum.

Kop. 1. Łowicz, AKŁ, Akta kapituły z lat 1727—1746, s. 184—188 (pod r. 1736). Tytuł jak w oryginale. Na lewych marginesach wpisu ponumerowane do czterestu akapity spraw dekretu.

2. Łowicz, AKŁ, sygn. AAG,Wiz.1 (teczka). Luźny odpis dekretu z przeł. XVIII/XIX w., ułożony obok or., stron świeżo policzb. 4. Tytuł przekazu jak w or. Tekst wpisu popodkreślany czerw. i nieb. ołówkiem.

3. Łowicz, AKŁ, kopiariusz kapituły sprzed 1810 r., bez sygn., s. 539—544. Tytuł wpisu: 1728. Decretum reformationis ex actu visitationis Ecclesiae Loviciensis — dalej jak w or.

4. Włocławek, ADWł., sygn. AAG,Wiz.141, s. 37—39. Wpis z 1811 r. Tytuł przekazu jak w or.

5. Warszawa, AAW, rękopis ks. Alfonsa Trepkowskiego z 1922 r., bez sygn., s. 98—104. Tytuł wpisu: Dekret reformacyjny arcybpą Teodora Potockiego. Na zewnętrznych marginesach księgi podział dekretu na 16 numerowanych nagłówek. Niektóre miejsca w tekście podkreślone.

Reg. Librowski: Sumariusz kapituły w Łowiczu, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, s. 256, nr 102.

Dekret reformacyjny Potockiego publikuję według oryginału. W następstwie tego w tekście dokumentu zaznaczałem kolejność jego nadchodzących stron. Ponieważ podłużne brzegi oryginału są postrzępione, przy czytaniu korzystałem z kopii, zwłaszcza pierwszej. W druku zachowuję akapity oryginału, które też zasadniczo uszanowały jego kopie. Od siebie daję ich numerację w nawiasach prostokątnych na 13 zagadnień. Dla wygody odbiorców wytluszczam w nich istotne wyrazy.

Decretum reformationis ex actu visitationis [generalis] Ecclesiae Collegiatae Loviciensis, die lunae vigesima quarta mensis maii inchoatae et sequentibus diebus continuatae, anno Domini millesimo septingentesimo vigesimo octavo latum.

Theodorus Potocki¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae primas primusque princeps.

Sacrorum canonum et Sacrosancti Concilii Tridentini² praescriptum pro pastoralis nostrae sollicitudine exsequentes laetamur in Domino, quia Collegiatam nostram Insignem Loviciensem adpraesens visitando intus in munditie decoram, laudibus Divinis consone repletam, in apparatu splendidam et tamquam sponsam ornatam ac eius tam maiorem, quam minorem clerum vigilantem et officiis suis incumbentem reperimus; eundemque adhortamur, ut in tractu promotionis cultus Divini non deficiant, sed quo magis poterint illius continuum incrementum contendant. Laetamur praeterea, quod licet reperiamus nullam foundationem hucusque pro fovenda **capella musicali** et **cantoribus** a quoquam in eadem ecclesia secutam fuisse, tamen Venerabile Capitulum de massa propria capitulari quotannis aliquot milia florenorum impendat, actuque pro illis tam pro cantu Gregoriano³, quam figurali ac variis instrumentis musicis tractandis personas competentes foveat illisque ad maiorem Dei gloriam continuo utatur. Hinc nos remunerantes eius- [s. 2] dem V. Capituli zelum praemissum ac ipsos ab aliis collegiatis tamquam in civitate nostra residentiali distinguentes, illis et eorum successoribus in **rochettis** et **mantolettis** sub praesentiam nostram et successorum nostrorum incedendi in perpetuum, prout antiquioribus temporibus utebantur, permittimus. Quae autem nostra visitatoriali animadversione comperimus indigere, illa omnino adimplenda sequentibus mandamus.

[1] **Sanctissimi** non videtur esse bona **clausura** et, ne aliquis casus

¹ Teodor Potocki h. Pilawa (1664—1738), kolejno biskup chełmiński (1697 r.), warski (1712), arcybiskup gnieźnieński oraz prymas Polski i Litwy (1723). (Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 4, s. 431—543).

² Sobór Trydencki obradował w latach 1545—1563.

³ *Śpiew gregoriański*, rodzaj śpiewu kościelnego nazwany od imienia papieża św. Grzegorza Wielkiego (590—604).

interveniat, qui impias alicuius manus admittere valeat, serio et sub poenis in Constit[utionibus] provincial[ibus]⁴ tit. de custodia Eucharistiae extensis mandamus, quatenus de omnino quam optima extunc provideatur.

[2] Legimus optimum absolutionis **Divinorum officiorum** in hac collegiata absolvi ex antiquo solitum praescriptum **ordinem**, eundem omnino conservari volentes praesenti decreto nostro approbamus et, ut eius nota sit perpetua, illius descriptionem actis capitularibus intra sex dies inseri mandamus, et iuxta eius tenorem cuncta peragi iniungimus.

[3] **Censuales summae** aliquae ob censistarum exquisitas tergiversationes et aliquorum omnino negatas solutiones, in obligationibus pro eis impositis sterilesunt, aliquae vero ob detruncari solitos pro illis census exilem valde afferunt proventum, et hinc obligationes debitae ob non satisfactionem competentem cessant. Propterea mandamus V. Capitulo, ne abhinc census imminutos suscipiant, sed eos ad tenorem inscriptionum percipiant et omni meliori modo integraliter repetant et iure evincant.

[4] **Votivum** sacrum divae virginis **Victoriae**⁵, quam nostra [s. 3] civitas Loviciensis in variis suis angustiis in specialem patronam assumpsit, illique in recognitionem gratiarum et pro experimento illius patrocinii non tantum votivas tabellas argenteas appenderat et sub tempore missae, ad eius ossa et in capella diebus festis et dominicis certis absolvi solitae, ipsimet cives Litanias Lauretanas de B. V. Maria alta et sonora voce cantaturos sese obligaverant et de facto cantaverant, adpraesens neglectum in praemisso cantu. Monemus itaque spectabiles proconsulem, consules totumque magistratum, famatos cechmagistros et totam communitatem Lovicensem, ut reassumpta huiusmodi tam pia et necessaria devotione, quam praefatae s. patronae in suis antecessoribus sponderant, in ea non deficiant memores infelicium suorum casuum, quos forte ob negligentiam devotionis non pridem toties experti.

[5] Quoniam semper in antecessum poenitentiarium tenuerunt simul cum praepositura s. Leonardi⁶ praepositi eiusdem et canonici honorarii, ideo eandem **poenitentiarium** adiungimus eidem **praepositurae** s. **Leonardi** in perpetuum, dantes facultatem d. praeposito casu, quo ipse per se

⁴ *Constitutiones synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis provincialium [...] iussu vero et opera [...] Ioannis Wężyk [...] editae, Cracoviae [...] reimpressae a.D. 1761, s. 230—232.*

⁵ *Sw. Wiktoria panna i męczennica rzymska z III w., patronka Łowicza i okolicy: od 1625 r. Por. R. Oczykowski: Przechadzka po Łowiczu, wyd. 2, Łowicz 1921, s. 66—68.*

⁶ *Zob. Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, „Arch. Bibl. Muż.”, t. 35: 1977, nr 16 (s. 344—348) i nr 27 (s. 372—376).*

officium poenitentiarii exercere non valeat, per substitutum sibi benevolum munus poenitentiarii peragat, nec umquam dictam poenitentiariam a praepositura s. Leonardi eiusque praeposito et simul canonico honorario alienari volumus.

[6] **Panis pauperum**, cum sit caute tractandus, advocatiam proinde in villa nostra **Zabostow** ⁷ pro alimonia pauperum in hospitali s. Leonardi degentium ordinatam, quam domini capitulares per modum optionis sibi assumere consueverant, liberam esse ab huiusmodi optione volumus, dictamque optionem abrogamus et cassamus in perpetuum. Ut singulis annis in arendam plus offerenti per V. Capitulum dimittatur volumus et plus offerentem, sive personam capi- [s. 4] tularem sive extraneam, declaramus sub nullitate dimissionis in arendam in contrarium toties quoties faciendae. Hanc autem advocatiam pro futuro festo s. Ioannis Baptistae ⁸, quatenus V. Capitulum ab huiusmodi optionali possessione evacuet, mandamus.

[7] Confraternitates bene ordinatae, quia maiorem promotionem cultus Divini et decorem ecclesiarum faciunt; quod in **confraternitate** ss. **Angolorum Custodum** ⁹ in Ecclesia Collegiata Łowiciensis per solum promotorem regi solita evenire non comperimus, proinde decreto nostro praesenti ordinamus, quatenus altarista seu promotor confraternitatis praefatae sit contentus proventu ex vi foundationis altaris ipsum concernente, reliquos vero proventus ex summis censualibus et quibusvis aliis emolumentis provenientes, ac carbonam senioribus ac officialibus confraternitatis electis et constitutis dimittat, illosque proventus et summas in officio nostro ¹⁰ intra mensem per documenta authentica et regestra verificet, in quo eius conscientiam oneramus. Quos postquam dicti confratres in dispositionem suam receperint, de illis pro omnibus confraternitatis necessitatibus, more aliarum confraternitatum, providere missasque seu anniversaria confraternitatis eidem promotori persolvere, ac de omnibus perceptis et expensis in actu congregationis suae, tam promotori quam confratribus, calculum reddere tenebuntur.

[8] Ob vitanda scandala, quae exoriri possent, inhibemus in futurum dominis capitularibus, ne in domibus suis residentialibus **mercaturas** continuas et **propinationes** liquorum fieri faciant.

[9] Siquidem **altare maius** in ecclesia collegiata sufficientem habet

⁷ Wieś Zabostów (Mały) na terenie parafii kolegiackiej w Łowiczu.

⁸ Dzień 24 czerwca. Przed tym terminem przeważnie kończyły się posiedzenia gen. kapituły zwane Fest. Pentecostes.

⁹ Bractwo Aniołów Stróżów założono w kolegiacie w połowie XVII w. Por. Librowski: Sumariusz kapituły w Łowiczu, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, nr 84 (s. 244—245) i nr 177 (s. 289).

¹⁰ Mowa o konsystorzu arcybiskupim w Łowiczu.

dotem pro fovendo perpetuo **altarista** ad absolvendas obligationes ipsi incumbentes, proin- [s. 5] de iniungimus V. Capitulo, quatenus illud per cessum vel decessum vacans in futurum per institutionem conferatur. Quam sive praeses¹¹ Capituli sive procurator iuxta praxim et stilum institutionum et formam iuris facere debebit, et adpraesens illustris Majorowski¹² eodem modo exnunc ad illud instituatur.

[10] **Vicarii** ecclesiae collegiatae **post horam nonam** vespertinam semper se in residentiis suis contineant, et post eandem horam residentias singulorum vicepraepositus¹³ quotidie visitet. Post quam visitationem absolutam fores collegii¹⁴, per quas exitus datur, claudat et claves circa se per noctem retineat. Quodsi aliquem post horam nonam in residentia non repererit, extunc in crastino officio nostro ordinario eundem deferat.

[11] Miserentes afflictis **civibus Łowiciensibus, quos flamma ignis** in eorum fortunis et aedificiis non pridem¹⁵ absumpsit, et alii ruinas domorum non valent corrigere, census ecclesiasticos pro summis in eorum bonis conflagratis et ruinosis inscriptos ad effectum, ut aedificia quanto- cius erigere et emendare valeant ad annos iuxta conventionem condonamus. Cuius aedificationis et reparationis^a attendentiam, quorum interest, committimus, et in eventum non aedificationis et non reparationis intra idem tempus, illos deferri nobis volumus. Lapsis autem praedictis annis ad solutionem eorundem censuum in futurum, cui competierint, ipsos obligamus.

[12] Praeterea **decretum** p.m. celsissimi principis praedecessoris nostri, domini Stanislai **Szembek** in simili actu visitationis latum¹⁶, in reliquis hic non contentis reassumimus, illudque quoad executionem dominos ca- [s. 6] pitulares et quos afficit obligare declaramus et executioni dari debere iniungimus.

[13] Quandoquidem casu fortuito sive permissu Divino ignis notabilem civitatis nostrae absumpsit partem, qui simul domos canonicales seu residentias canonicorum, vicariorum et ceterorum ministrorum ec-

^a repationis or.

¹¹ *Prepozyt kapituły.*

¹² *Ks. Walenty Majorowski. Zob. o nim m.in. Librowski: Sumariusz kapituły w Łowiczu, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, nr 98 (s. 253—255).*

¹³ *Wiceprepozyt kolegiaty, wikariusz prałata prepozyta i jednocześnie bezpośredni zwierzchnik całego kolegium wikariuszy.*

¹⁴ *Zrzeszenie wikariuszy kolegiaty łowickiej posiadało już wtedy wspólną rezydencję nazywaną tak jak ono kolegium.*

¹⁵ *Kolejny wielki pożar Łowicza, o którym tu mowa, miał miejsce jesienią 1726 r. Por. Librowski: Sumariusz kapituły w Łowiczu, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, nr 100—101 (s. 255).*

¹⁶ *Mowa o dekreście reformacyjnym nr 2.*

clesiae collegiatae incineravit¹⁷; quare cum tres areae canonicales, videlicet archidiaconatus et duorum canonicatum: fundi Łowicz et fundi Mastki¹⁸ pro vicariatu, quem ex solido muro in dictis tribus areis exaedificari sumptu nostro curavimus, cesserunt; in quarum locum iisdem archidiacono et dictis duobus canonicis, fundorum videlicet Łowicz et Mastki Capitulum mediante decreto suo alias tres areas assignavit et determinavit, nobisque pro approbatione eiusmodi dispositionis suae supplicavit; ideo pro maiori securitate et subsistentia perpetua in futurum dictarum arearum per Capitulum dispositarum litteras cridae in ordine ad approbandum per nos easdem extradere demandavimus.

Reliquas vero ulterioris reformationis materias in aliud tempus, nobis benevisum, reservamus.— Theodorus archiepiscopus et primas.— Sigillum.

4

Dekret reformacyjny arcybiskupa Ostrowskiego

Skierniewice, 10 maja 1782

Arcybiskup Antoni Kazimierz Ostrowski, przeprowadziwszy osobiście 5 i następných dni lipca 1779 r. wizytację generalną kolegiaty łowickiej, której akta nie doszły do naszych czasów, wydaje dla tamtejszej kapituły dekret reformacyjny.— Dekret prymasa Ostrowskiego, mimo to że porusza mniejszą ilość spraw niż podobne zarządzenia arcybiskupów Gembickiego i S. Szembeka, na które zresztą się powołuje, posiada duży walter statutowy. Kościół w Polsce cieszył się wtedy w dalszym ciągu wielkimi wpływami. Wprawdzie dawniejsze kolegia kapłańskie — z powodu malejącego uposażenia — spadają w swojej liczebności, ale biskupi powołują za to do życia nowe instytucje religijne i półświeckie. Widać to dobrze na przykładzie archidiecezji gnieźnieńskiej i Łowicza. Należy tu jeszcze dodać, że z woli arcybiskupów, mających w tym mieście główną rezydencję, opiekę nad tymi instytucjami rozciąga kapituła łowicka. Prerogatywy te mogłyby, a nawet powinny należeć do kapituły metropolitalnej w Gnieźnie, gdyby nie odległość oraz inna wola prymasów.— A zatem Ostrowski, wyraziwszy na początku tego dokumentu kapitule łowickiej swoje uznanie z powodu porządku w kolegiacie, odnośnie służby Bożej, duchowieństwa oraz innych rzeczy dostrzeżonych podczas wizytacji, porusza w dalszym ciągu sprawy, które pragnąłby naprawić, jak

¹⁷ Jak przyp. 15.

¹⁸ Wieś Mastki, jedna z prebendalnych kapituły łowickiej, znajduje się bez przerwy na obszarze parafii Złaków k. Łowicza.

również wtajemnicza prałatów i kanoników łowickich w swoje niektóre plany, niemal ogólnodieczajalne.

Dezyderaty arcybiskupie zaopatrzone, po raz pierwszy dla Łowicza, w 13 nie numerowanych nagłówków treściowych. Są to: polecenie, aby kapituła i tamtejsze kolegia duchowne przygotowały projekty w celu osiągnięcia redukcji obowiązków mszalnych; stała kwestia noszenia przepisanego stroju w czasie nabożeństw; nakaz, żeby kolegium wikariuszy nie mała poniżej 6 osób; podtrzymanie uposażenia dla penitencjarza wywodzącego się z fundacji prałata Krajewskiego; troska o szkołę parafialną; obowiązek corocznej rewizji stanu domów kapitulnych przez delegatów korporacji oraz co 3 lata beneficjów ziemskich prałatów i kanoników; tzw. opcja wspomnianych kurii; utrzymanie przez ordynariusza kapituły przy przywileju rozporządzania rzeczami po zmarłych bez testamentu członkach instytucji; erekcja domu księży emerytów dla całej archidiecezji w Łowiczu i poddanie go bezpośredniej władzy miejscowej kapituły; troska o kamienicę zw. Lipskiego (dotąd uposażeniową księży kapelanów) grożącą ruiną; wyznaczenie miejsca pod budowę wzmiankowanego domu emerytów; przywrócenie normalnego funkcjonowania instytucji szembekowskiej w Łowiczu pod nazwą Mons Pietatis. W zakończeniu wystawca dokumentu wzywa prałatów i kanoników do przestrzegania swoich statutów, jeżeli nie są przeciwne niniejszemu zarządzeniu, oraz dekretów powizytacyjnych, także poprzednich.

Kop. 1. Łowicz, AKŁ, Akta kapituły z lat 1778—1790, s. 270—281 (pod 1782 r.). Tytuł wpisu: *Decretum reformationis*.

2. Łowicz, AKŁ, sygn. AAG,Wiz.1 (teczka). Luźny odpis dekretu z przeł. XVIII/XIX w., stron świeżo policzb. 8, bez tyt.— W innym poszycie, wyk. tuż po 1812 r., liczącym 8 stron obecnie policzb., na s. 5—6 numerowany (13 nagłówków) „*Index seu puncta ex Ostroviana visitatione anno Domini 1782 compendiose excerpta*”.

3. Łowicz, AKŁ, kopiariusz kapituły sprzed 1810 r., bez sygn., s. 751—763. Tytuł wpisu: 1782. *Decretum reformationis ex visit. csmi Ostrowski a. G.*

4. Włocławek, ADWł., sygn. AAG,Wiz.141, s. 39—45. Wpis z 1811 r. bez tyt.

5. Łowicz, AKŁ, sygn. AAG,Wiz.2, s. 39—51. Wpis z ok. 1840 r. bez tyt. Nagłówki numerowane (13).— Przed tym, na s. 23 księgi, podobnie numerowany „*Index seu puncta ex Ostroviana visitatione anno Domini 1782 compendiose excerpta*”.

6. Warszawa, AAW, rękopis ks. Alfonsa Trepkowskiego z 1922 r., bez sygn., s. 104—116. Tytuł wpisu: Dekret reformacyjny w odpisie arcybpa Antoniego Kazimierza de Ostrowo Ostrowskiego.— Na zewnętrznych marginesach księgi (oprócz oryginalnych nagłówków w tekście) nieco inne tytułiki, nazwane artykułami, w liczbie 15.

Reg. Librowski: Sumariusz kopiariusza kapituły, „*Arch. Bibl. Muz.*”, t. 34: 1977, s. 275, nr 147.

Dekret reformacyjny Ostrowskiego publikuję według kopii pierwszej, zglądając przy tym do późniejszych. Nagłówki spraw, występujące we wszystkich przekazach źródła w tekście, daję na swoich miejscach. Numeruję je kładąc cyfry w nawiasach prostokątnych.

In nomine Domini amen. Antonius Casimirus de Ostrow Ostrowski¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae primas primusque princeps, abbas commendatarius Tynecensis, Ordinis Aquilae Albae eques. Illustrissimis, perillustribus, reverendissimis et admodum reverendis dominis praelatis et canonicis, totique Venerabili Capitulo Ecclesiae nostrae Insignis Collegiatae Loviciensis, fratribus nostris in Christo dilectis salutem in Domino.

Pastoralis officii partes et sacrorum canonum, Sanctaeque Tridentinae² Synodi Oecumenicae praescriptum adimplere cupientes visitationem generalem Ecclesiae nostrae Insignis Collegiatae Loviciensis, praemissis litteris innotescentialibus, sub die quinta mensis iulii anno Domini millesimo septingentesimo septuagesimo nono inchoatam, sequentibus diebus perfecimus. In eaque peractis omnibus, quae de iure seu consuetudine circa visitationem generalem peragi moris est, introspectisque singulis Venerabilis Capituli dictae ecclesiae nostrae collegiatae muniis, officiis ac in eorum adimplemento procedendi modis, singularem eiusmet in promovendo cultu Divino vigilantiam, in mantentione decoris domus Dei curam, in regimine ipsiusmet Capituli tam interno, quam externo, eidemque subiectorum minorum collegiorum ecclesiasticam disciplinam [s. 271] summo cum animi nostri solatio vigere cognovimus. Promeritam igitur exinde boni nominis famam, quae multis divitiis longe praestat, dicto Venerabili Capitulo pleno corde gratulantes, ad decernenda ea, quae ad praemissa non modo conservanda, verum etiam augenda apta fuerint accedendum duximus. Ut vero eo meliori fructu, quo maturiori consilio statuerentur singula, ultimam decisionem promulgationemque decretorum nostrorum ad plenioram in dubiis informationem, in difficilioribus vero explanationem distulimus, quae praehabita ad statuenda decernendaque sequentia accedimus.

[1] Descriptio proventuum et obligationum in ordine lucrandae reductionis earundem iniungitur.

¹ Antoni Kazimierz Ostrowski h. Grzymała (1713—1784), kolejno biskup inflancki (1753 r.), koadiutor włocławski (1758), ordynariusz tejże diecezji (1763), arcybiskup gnieźnieński oraz prymas Polski i Litwy (1777), a także opat tyniecki i ładzki (Korytkowski: Arcybiskupi gnieźnieńscy, t. 5, Poznań 1892, s. 97—150; H. Dymnicka-Wotoszyńska: Ostrowski Antoni Kazimierz..., w: Pol. słownik biogr. XXIV 540—546).

² Sobór Trydencki obradował w latach 1545—1563.

Librum ordinationis variarum foundationum, item censuum aliorumque proventuum una ac obligationum in missis celebrandis anniversariisque peragendis ordinate confectum produxit coram nobis Venerabile Capitulum. Ex quo, cum supplicibus litteris respectivorum collegiorum ecclesiae, collato clare cognovimus proventus omnes variis temporum vicissitudinibus eum in modum diminutos esse, ut iam primitivis obligationibus ex aequo respondere nequeant, cum praesertim constitutione Regni in comitiis generalibus anni millesimi septingentesimi septuagesimi quinti lata³ census omnes a summis ecclesiasticis reempionalibus ad dimidium sint reducti. Ne proinde tam Venerabile Capitulum, quam clerus minor excessivarum obligationum oneribus graventur, pro reductione dictorum onerum, spectato congruo proventu, legitima Venerabile Capitulum, ad tenorem litterarum nostrarum circularium per omnes archidioecesis nostrae ecclesias iam divulgatarum⁴, tabellas respectivarum cuiusvis collegii sive beneficii in ecclesia sua con- [s. 272] sistentis obligationum ac proventuum confici nobisque quantocius transmitti curet. Quod ubi perfecerit, nos ad suprafatam reductionem onerum pro facultatibus, quas a Sancta Sede hac in re obtinuimus⁵, Deo dante procedemus. Volumus autem, ut ad normam huius reductionis, novus quoque ordinationum liber, quam primum id fieri poterit, conscribatur.

[2] De honesto habitu accedentium ad Divina officia.

Intrantes ecclesiam Divinisque officiis assistentes perillustres praelatos et canonicos diebus sollempnioribus rochettiis et mantolettis, ferialibus vero semirochettiis indutos, de clero autem minori omnes decenter vestitos et superpelliceatos sub tractu visitationis nostrae observavimus. Quae decencia et uniformitas, ut semper, nobis quoque absentibus, vigeat et observetur, constituendum duximus: eiusmodi praelatum, canonicum, vicarium, qui non in veste choralis nec conformiter cum aliis indutus ecclesiam accedere, ibidemque sacris interesse praesumpserit, pro absentem reputandum ac in poenam fructu illius diei seu officii praesentes concernente privandum.

[3] De numero vicariorum ultra praesentem augendo.

Ex erectione collegii vicariorum per reverendissimum Ioannem Gruszyński⁶ praedecessorem nostrum facta constat dictum collegium trede-

³ *Konstytucja uchwalona na sejmie nadzwyczajnym w Warszawie, trwającym z przerwami od 1773 do 1775 r.*

⁴ *Dokumenty redukujące obowiązki mszalne zachowały się w wielu miejscowościach, ale ten wprowadzający do nich nie.*

⁵ *Ślad po tym przywileju przekazują Regesty akt arcybiskupów, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 3: 1961, s. 389.*

⁶ *Por. Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 35: 1977, nr 9 (s. 321—327).*

cim personis constare debuisse. Quem numerum reverendissimus Laurentius Gembicki⁷ archiepiscopus Gnesnensis, decreto reformationis in visitatione collegiatae praesentis lato, ad personas decem reduxit. Nos autem, habito respectu proventuum dicti collegii, solum pro sex personarum congrua sustentatione sufficientium, totidem quoque vicarios foveri debere decernimus et sub poena sequestrationis et repositionis ad partem ex proventibus vicariorum portionis unius, qui adpraesens desideratur [s. 273] fabricae domorum vicarialium applicandae demandamus.

[4] Poenitentiarius Kraievianus fovendus et eiusdem ante clerum minorem praecedentia.

Perillustris olim Adalbertus Krajewski⁸ decanus loci praesentis obtulit (uti constat tum in actis capitularibus, tum ex libro ordinationis obligationum) summam duorum millium quingentorum florenorum polonicalium pro poenitentiario in collegiata praesenti fovendo. Quod munus obibant olim patres Scholarum Piarum⁹. Verum quoniam iidem partim ob tenuitatem stipendii ex censu annuo a praefata summa provenientis, solummodo octoginta octo florenos polonicales efficientis, partim ob paucitatem personarum collegii sui iam ab aliquot annis poenitentiariorum munus obire cessaverint, ne proinde christifideles iure parochiae huic ecclesiae subiecti ob defectum confessarii assidui incommodum aliquod patiantur, iniungimus, quatenus Venerabile Capitulum tum pie menti fundatoris satisfaciendo, tum commoditati dilectorum nobis in Christo huiusce ecclesiae parochianorum consulendo de aliquo idoneo presbytero, in theologia morali saltem bene versato talique comperto in examine circa approbationem ab officio Curiae Nostrae¹⁰ obtinendam praestando, qui munus poenitentiarium obeat, omnino provideat. Pro auctione vero stipendii ex accidentibus ecclesiae provenientibus ad proventum supranominatum octoginta octo florenorum alios itidem octoginta octo florenos quotannis superaddi curet, idque tam diu praestet, donec alius quispiam laudabilis huiusce foundationis augendae piam mentem praeconcepit. Quoniam autem duplicatum etiam stipendium congruae unius presbyteri sustentationi insufficientis sit, optamus ut quispiam de presbyteris circa ecclesia praesentem iam beneficiatus [s. 274] huic muneri adhibeatur. Quod ut eo alacrius et libentius suscipiat, praecedentiam ante clerum minorem (prout haec in ecclesiis cathedralibus poenitentiaris dari assolet) eidem quoque damus et perpetuo assignamus.

⁷ Zob. dekret ref. Gembickiego (dokument 1, poz. 33).

⁸ Wojciech Krajewski h. Jasińczyk, prałat dziekan łowicki w latach 1681—1708 (Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 80—81).

⁹ Ojcowie Pijarzy przebywali w Łowiczu od 1668 r.

¹⁰ Mowa o konsystorzu arcybiskupa w Łowiczu, a nie o jego kurii zadwornej.

[5] Scholae parochialis provisio.

Cum clare patet ex erectione collegiatae praesentis perillustri praeposito incumbere, ut is rectorem scholae in artibus eruditum et idoneum eligat et subministret, qui scholares pauperes erudiat, utque eidem rectori scholae duos currus lignorum per cmethones de Popów¹¹ advehendos pro qualibet septimana assignet. Decretum autem reformationis piaae memoriae Laurentii Gembicki praedecessoris nostri sub nro 40¹² minorem fabricam scholae praeposito adiudicet, quod et Stanislaus Szembek praedecessor noster in simili decreto sub nro 35¹³ statuit. Proinde et nos modernum dominum praepositum¹⁴ eiusque succedaneos ad satisfaciendum huic suae obligationi, a multo tempore neglectae, sed tantum per Venerabile Capitulum amore boni ordinis adimpletae, stringendos esse censuimus.

[6] Revisio curiarum quotannis fiat et earum reparatio commendatur.

Providendo conservationi in bono statu residentiarum canonicalium decretum reformationis Stanislai Szembek praedecessoris nostri, in tenore suo sub nro 43 positum¹⁵, revisionem aedium canonicalium per deputatos a Capitulo fieri praeciens reassumimus. Et ut occurrente vacatione alicuius curiae mox in primo capitulo ad revisionem cum descriptione status illius, in quo protunc exstiterit, bini ex dominis capitularibus deputentur, decernimus. Factaque per eos in sequenti capitulo circa productionem memorate descriptionis status fideli relatione, si immediatus possessor aliquid desolaverit, ab eo, si fuerit superstes, sin aliter, a suis exsecutoribus vel de proventibus eius [s. 275] ad proportionem desolationis compensatio exigatur. Et insuper mediante eiusdem capituli decreto novo possessori praefigatur terminus trium annorum ad reparandam curiam cum praescriptione, quid in unoquoque anno restaurare teneatur. Decretum vero huiusmodi circa receptionem eidem praelegatur. Item statuimus, quatenus annis singulis sub tempus capituli generalis Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae, non longe ab eiusdem capituli inchoatione, itidem bini ex dominis capitularibus ad similem effectum revisionis omnium curiarum assignentur, iique reveideant et diligenter advertant, si qui ex dominis praelatis sive canonicis in reparatione per Capitulum iniuncta praescriptis satisfecerint,

¹¹ Popów, wieś na terenie parafii kolegiackiej w Łowiczu, część uposażenia prałata prepozyta.

¹² Por. dekret ref. Gembickiego (dok. 1, poz. 46).

¹³ Zob. dekret ref. S. Szembeka (dok. 2, poz. 36).

¹⁴ Gabriel Turski h. Rogala, prepozyt łowicki w latach 1776—†1790 (Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 113).

¹⁵ Por. dekret ref. S. Szembeka (dok. 2, poz. 46).

quidve ultra in reparatione adimplendum restet. Dein omnibus revisionibus adimpletis, fideliter absque ullo personarum respectu, in eodem ipso capitulo deputationis suae rationem reddant simulque indigent, quid in qua residentia sive eidem adiacentibus aedificiis in anno sequenti tempestiva reparatione indigeat. Venerabile vero Capitulum super huiusmodi reparatione intra annum perficienda decretum ferat, quod absentibus per litteras a Capitulo ad eosdem directas communicetur.

[7] Optio curiarum decernitur.

Ut ea, quae de revisione et reparatione curiarum decreta sunt, optatum sortiantur effectum, laudabili consuetudini in ecclesiis cathedralibus et collegiatis receptae insistendo, derogando autem ordinationi Węzykovicanae de curiis canonicalibus a suis praebendis non separandis anno 1635 factae¹⁶, constituimus, ut eiusmodi curiae abhinc omnes, post cessum vel decessum praelati sive canonici vacantes (exceptis tamen curiis: prima — decanali, quam pro residentia noviter erecti suffraganei Loviciensis¹⁷ perpetuo et inamovibiliter assi- [s. 276] gnamus; secunda — fundi Wola Tarnowska, quae vigore erectionis dicti canonicatus pro residentiis collegii psalteristarum cum suo praeposito¹⁸ assignata; tertia — fundi hospitalis sancti Ioannis¹⁹, quae vigore infra positae commutationis ad canonicum fundi eiusdem hospitalis s. Ioannis pertinet, quas a suis praebendis inseparabiles esse volumus et optioni numquam subiacere declaramus) optentur methodo et conditionibus infrascriptis. Primo, ut inter concurrentes ad optandum senium ab installatione seu apprehensione possessionis canonicatus vel praelaturae consideretur. Secundo, ut qui ad optandum concurrere voluerit, immediate praecedente generali capitulo intersit. Tertio, ut intra annum saltem trium mensium spatio residentiam ad ecclesiam collegiatam praesentem continuo seu vicibus interpolatis explere soleat, nisi sit aut voto Capituli dispensatus, aut eiusmodi obsequiis impeditus. Quarto, ut in curia, quam immediate possidebat, praescripta a Capitulo reparationis onera adimpleverit. Quinto, ut praescribendis sibi in optanda curia novis reparationis oneribus satisfactorum se spondeat et submittat. Eiusmodi vero optionem semper litterae innotescentiales cum termino quattuor hebdomadarum a die vacationis ex decreto capitulari praecedere debebunt, valvis capitularibus affigendae.

[8] Revisiones fundorum fiant singulis triennis.

¹⁶ *Ordynacja arcybpa Węzyka będzie wydrukowana w IV rozdziale statutów.*

¹⁷ *O pierwszym sufraganie łowickim Kasprze Szajowskim zob. dok. 6—7 w I rozdz. niniejszych statutów.*

¹⁸ *Por. Librowski: Sumariusz kopiariusza kapituły, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, nr 73—74 (s. 236—239).*

¹⁹ *Zob. dok. 5 w I rozdz. statutów.*

Quod de revisione curiarum praemissum est, idipsum servari volumus de fundis seu villis praelaturarum et canonicatum. Ut iam non singulis annis, sed de triennio in triennium per binos dominos capitulares, ex capitulo proxime capitulum generale Festorum Pentecosten praecedenti deputatos, revisiones cum descriptione status illarum peragantur. Tali [s. 277] enim modo a desolatione ac quavis damnosa avulsione facilius dicti fundi praeservabuntur. Qui domini deputati ad tenorem statuti de abeuntibus in negotiis Capituli suis refectionibus et obventionibus, acsi penes ecclesiam residerent, sub tempus, quo deputationi suae adimplendae vacabunt, gaudentes ad omnia bona seu singulas praebendas et fundos, moderato commeatu provisione fundi sustentandi condescendent. Aedificia praedialia et villana revidebunt, de numero colonorum et agrorum tam cultorum, quam desertorum, de limitibus — sintne pacifici vel controversi, et a qua parte, ac cum quo? de avulsionibus, iniuriis, gravaminibus, deque meliori vel deteriori statu. Et id genus pluribus exacte inquirent, omniaque fideliter conscribent, et suae functionis rationem sub tractu generalis capituli Pentecosten in scripto tradent. Quod Capitulum, si alicubi conditionem bonorum deteriorari advertit, de praestanda necessaria réparatione possessorem admonebit, et si monitus remissior fuerit, Curiae Archiepiscopali deferet.

[9] De dispositione derelictorum post mortem personarum capitularium.

Ex privilegio illustrissimi olim Vincentii ²⁰ archiepiscopi Gnesnensis praedecessoris nostri de anno millesimo quadringentesimo quadragesimo Venerabili Capitulo impertito constat, eidem datam esse facultatem de rebus morte et obitu post intestatos capitulares derelictis disponendi. Cum vero constitutio Regni de anno millesimo septingentesimo sexagesimo octavo, sub titulo de non alienandis bonis terrestribus a statu saeculari, lata ²¹ certam regulam dispositionis substantiae post mortem intestatorum ecclesiasticorum derelictae praescripserit; proinde [s. 278] nos circa memoratum privilegium Venerabile Capitulum conservando, ut ad praescriptum suprafatae novellae legis suo iure utatur, enixe commendamus.

[10] Domus emeritorum presbyterorum Lovicii erigenda determinatur.

Quodsi egestati necessitatique, praesertim extremae uniuscuiusque proximorum nostrorum pro christiana caritate subveniendum est, tanto magis provideri debet inopiae senio aut labore confectorum pauperum

²⁰ *Przywilej arcybpa Wincentego Kota zostanie opublikowany w IV rozdz. statutów kapituły.*

²¹ *Konstytucja uchwalona na sejmie zwyczajnym w Warszawie w 1768 r.*

sacerdotum. Quocirca vetus praedecessorum nostrorum desiderium ad effectum deducentes, diu desideratam ac in tam ampla dioecesi apprime necessariam domum pro presbyteris in archidioecesi nostra emeritis, qui ob provectam aetatem aut incurabilem corporis infirmitatem ferendis laboribus iam impares facti sunt, pro facultatibus dictae domus commode fovendis et nutriendis Lovicii assignamus. Qui sint autem eiusdem domus proventus, tum qualiter et per quem sive quos in perpetuum administrari debeant, brevi conficienda eiusdem domus erectione determinabimus.

[11] Lapideae Lipsicianae ruinae subvenitur.

Cum pia memoriae celsissimus, illustrissimus olim Ioannes Lipski²² archiepiscopus Gnesnensis capellam in hac ecclesia collegiata sub nomine Lipsicianae²³ erexerit certosque capellanos fundaverit, eisdemque in praepositum rectorem ecclesiae parochialis in bonis suis Krzemienica²⁴ existentis constituerit, eidemque praeposito lapideam suam in circulo veteris civitatis, inter curiam Tarnovianam ab una, collegium vero Patrum Scholarum Piarum ab altera parte iacentem, pro colligendis ex eadem fructibus in rem collegii dictorum capellanorum designaverit. Iam autem tam modernus ecclesiae parochialis Cremenecensis rector, quam ipsius antecessores totumque collegium capellanorum a longo iam tempore dictam lapideam [s. 279] neglexerint eum in modum, ut nisi ruinae eius Venerabile Capitulum Loviciense multoties succurrisset, pridem iam totaliter succubisset. Nos proinde modernum ecclesiae Cremenecensis rectorem, illustrem admodum reverendum Thaddaeum Turkowski canonicum natum honorarium Lovicienssem de succurrendo ruinae huiusce lapideae praemonendo duximus. Cum vero is advertisset sumptus pro eius reparatione necessarios sperandis redditibus uberiores fore, ac iuri suo ad saepedictam lapideam coram actis Curiae suae celsitudinis Episcopalis Plocensis Varsaviae²⁵ anno Domini millesimo septingentesimo octogesimo primo, die vigesima prima mensis Martii officiose in rem Venerabilis Capituli Loviciensis renunciaverit; nos proinde ius hocce taliter cessum et a Venerabili Capitulo acceptatum approbamus et confirmamus pro re eiusdemmet capituli, collegium vero capellanorum Lipsicianae capel-

²² Jan Lipski h. Łada (1589—1641), od 1635 r. biskup chełmiński, od 1638 arcybiskup gnieźnieński i prymas (Korytkowski: *Archybiskupi gnieźnieńscy*, t. 3, s. 757—778; H.E. Wyczawski: *Lipski Jan...*, w: *Pol. słownik biogr.* XVII 422—424).

²³ Wspomniana tu kaplica urzędowo nosiła nazwę Bożego Ciała. Por. Librowski: *Sumariusz kopiarzusa kapituły*, „*Arch. Bibl. Muz.*”, t. 34: 1977, nr 87 (s. 247—249).

²⁴ Krzemienica, wieś z kościołem parafialnym, wtenczas w dek. rawskim archidiaconatu łowickiego. Od 1619 r. prepozytura z kolegium mansjonarzy.

²⁵ Michał Jerzy Poniatowski już jako biskup płocki posiadał swoją kurię w Warszawie.

lae, in poenam diurnae negligentiae circa conservationem sartorum tectorum, ab omni ad eandem iure, si quod hactenus illis competierat, penitus amovemus.

[12] Locus pro domo emeritorum designatur.

Cum circa ecclesiam hospitallem sancti Ioannis quaedam fuerint hypocausta, murata quidem, sed penitus desolata ac modo primum pro emeritis a provitore domus emeritorum²⁶ sumptibus eiusdem domus reparata, reliqua vero aedificia curialia et oeconomica canonici fundi eiusdem hospitalis tempore hostilitatum sublata sint totaliter²⁷; nos proinde aream hanc aedificiis vacuum, quae circa ecclesiam praedictam hincinde extenditur et hactenus ad canonicum fundi hospitalis spectaverat, una cum praedictis muratis hypocaustis pro erigenda ibidem domo emeritorum assignamus. Canonico vero fundi hospitalaris, nunc et pro tempore existenti, in commutationem pro hacce area vacua lapideam muratam Lipscianam, a praeposito ecclesiae Cremenecensis simulque capellanorum Lipscianorum in rem Venerabilis Capituli Loviciensis officiose cessam [s. 280] de consensu tam Venerabilis Capituli, quam ipsiusmet canonici fundi hospitalaris pro eius curia canonicali in perpetuum assignavimus. Curam tamen fabricae ipsiusmet ecclesiae hospitalaris sancti Ioannis eidem canonico enixe commendamus. Neve in illa curanda remissus sit, Venerabile Capitulum eandem ecclesiam toties quoties et alios fundos canonicales revidebit ac de illa statuere, quae necessaria esse iudicaverit. Modo vero idem Venerabile Capitulum aream hancce, ita prout haec in longum et latum extenditur, certis quibusdam signis ab aliis areis disgregari quantocius curet, atque provisorii domus emeritorum taliter disgregatam (relicta solum et exdivisa portione eiusdem areae pro canonico fundi hospitalis sancti Ioannis, in qua holodium cum stabulis commode aedificare sibi possit) tradat.

[13] Summae Montis Pietatis iniuria temporum imminutae resarciuntur.

Quoniam summae originales Montis Pietatis Loviciensis²⁸ in certis domibus civitatis, partim antiquioribus aliunde oneribus aggravatis, partim adpraesens iam desolatis locatae et haerentes, decreto commis-

²⁶ Pierwszym prowizorem domu księży emerytów był znany kanonik łowicki Grzegorz Zachariasiewicz, późniejszy drugi z kolei tamtejszy sufragan. Zob. Librowski: Sumariusz kopiarusza kapituły, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, nr 167, poz. 10—11 (s. 281—287).

²⁷ W 1736 r. wszystkie budowle prebendy tego kanonikatu były w należywym stanie. Por. dok. 5 w I rozdz. statutów.

²⁸ Drugi z rzędu Mons Pietatis w Łowiczu, o którym tu mowa, powołał do życia w 1720 r. arcybp S. Szembek, a jego fundusze powiększył w 1726 prymas Potocki. Zob. Librowski: Sumariusz kopiarusza kapituły, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, nr 98 (s. 253—255) i nr 100 (s. 255).

soriali onera civitatis praesentis liquidante per regulam falcidiae diminutae sunt ad aliquot centena florenorum polonicalium, proinde nos integritati huius foundationis salubriter per nostros praedecessores ad sublevandas civium necessitates institutae succurrendo, imprimis serio notarios dicti montis praemonendos censuimus, ut omnem diligentiam et circumspectionem ad tenorem suae erectionis et ordinationum circa locationes in post summarum eiusmodi adhibeant, sub poena refusionis damni, quale per ipsorum incuriam accidere poterit, succurrenda. Deinde ut ex censibus collectis et colligendis, quidquid ab expensis inevitabilibus supererit, id totum conservent, donec plenarie summae originales modo et [s. 281] ex causis supra expressis diminutae compleantur, decernimus.

In reliquo, ut non solum hoc decreto praescripta, verum omnia et singula, quae in statutis et anterioribus decretis reformationum contenta et praesentibus contraria non sunt, debitae executioni mandentur. Eadem statuta et decreta firma per omnia esse volumus roburque iisdem adicimus, ac ad eorum accuratam observationem Dominationes Vestras stringimus et obligamus auctoritate nostra ordinaria hac in parte mediante. In quorum fidem praesentes manu nostra subscriptas sigillo muniri iussimus. Datum in palatio nostro Skiernieviciensi²⁹ die 10 mensis maii anno Domini millesimo septingentesimo octogesimo secundo.— Antonius archiepiscopus.— Locus sigilli.

5

Dekret reformacyjny biskupa Bardzińskiego

Gniezno, 15 grudnia 1811

Biskup sufragan gnieźnieński Ignacy Nepomucen Bardziński, dokonawszy w dniach 8—9 lipca 1811 r. (w imieniu arcybiskupa Ignacego Raczyńskiego) wizytacji generalnej kolegiaty łowickiej, wystawia dla tamtejszej kapituły i całego niższego duchowieństwa dekret reformacyjny.— Stanowi on jakieś przełomowe wydarzenie w kościelnych dziejach Łowicza. Dotychczas bowiem bywały tylko oddzielne zarządzenia powizytacyjne dla kapituły oraz liczniejszego od niej tzw. kleru niższego. Ową zmianę powodowały nowe ogólniejszej natury prądy nurtujące Kościół (następujące po rozbiorach kraju, wojnach i rewolucjach), którym z jednej strony towarzyszyło ubożenie duchowieństwa i co za tym idzie topnienie jego szeregów, a z drugiej domaganie się przez kler niż-

²⁹ Jakkolwiek główną rezydencją arcybiskupów pozostawał ciągle Łowicz, to przecież w XVIII w. przebywali oni częściej w Skierniewicach.

szy od kapituły pewnej demokratyzacji we wzajemnych stosunkach oraz większego zaangażowania się ze strony prałatów i kanoników w pracy duszpasterskiej. Widoczny z treści dekretu antagonizm panujący pomiędzy obu stronami narastał w Łowiczu od dłuższego już czasu.— Tak więc zarówno tendencje powszechne, jak też miejscowe warunki stanęły u genezy jednego dekretu dla wszystkich. Wystawienie niniejszego zarządzenia było wspólnym dziełem wizytatora i arcybiskupa. W dekrecie daleko więcej spraw odnosi się do duchowieństwa niższego aniżeli do kapituły. Widać również, że tak Bardziński, jak i Raczyński często stają po stronie kleru niższego. Można to po części odczytać jako łagodną „zemstę” kapituły metropolitalnej na łowickiej za jej długoletnią chęć jakiegoś usamodzielniania się od Gniezna (por. dok. 9—10 w rozdz. I).— Półroczny okres od odbycia wizytacji do wygotowania dekretu był spowodowany korespondencją toczącą się pomiędzy kapitułą łowicką a biskupem o pewne punkty rozporządzenia, z których nie była zadowolona. A chociaż wizytator na skutek tego znacznie je złagodził, także ostateczna redakcja dekretu wywoływała sprzeciw kapituły, o czym dalej w numerze 6.

Bardziński wyłożywszy krótko we wstępie swoje uprawnienia dane mu przez arcybiskupa, cele wizytacji i jej przebieg oraz stwierdziwszy, że w kolegiacie łowickiej znalazł na ogół wszystko w porządku, wymienia w 11 punktach, z których dwa ostatnie mają dalsze podziały, rzeczy wymagające naprawy. Jego polecenia i rady posiadają przeważnie charakter duszpasterski. I tak w punkcie 1 mówi ogólnie o potrzebach duszpasterstwa w kolegiacie. W drugiej jego części zachęca członków kapituły słowami gospodarza ewangelicznego do współpracy w konfesjonale, co ją wyraźnie uraziło. W p. 2 domaga się od kolegium wikariuszy wprowadzenia w czyn ordynacji wydanej dla nich przez arcybpa Raczyńskiego w 1809 r., narzekając na nich za zaniedbywanie obowiązku spowiadania (p. 3) oraz na przypadki odprawiania nabożeństw w świątyni w jednokowych godzinach (p. 4). W p. 5 zabrania duchowieństwu niższemu wyjeżdżania w niedziele i święta na odpusty do okolicznych parafii. W p. 6 poleca kapitule, ażeby zasilila innymi kapłanami kolegium psalterzystów posiadające tylko 2 osoby. W p. 7 doradza wicekustoszowi jak ma postąpić w sprawie obowiązków wyływających z podupadłej fundacji pry-masa Prażmowskiego, a w p. 8 w jaki sposób ma pokrywać koszty związane z olejami św., konsekrowanymi w kolegiacie dla wschodnich terenów archidiecezji. W p. 9 podaje sposób na usunięcie błędów przy śpiewaniu brewiarza przez wikariuszy oraz gani ich za opuszczanie od pewnego czasu antyfon maryjnych. W p. 10 wyklada 7 dezyderatów kolegium wikaryjskiego przedłożonych przed wizytacją, spośród których w p. 11 przyznaje mu słuszność pod 2° (zwalnając wikariuszów od oprawiania anniwersarzy kapitulnych) i pod 3° (zobowiązując ich tylko do

trzech sum konwentualnych w tygodniu, a kapitułę do czterech).— W swoich wywodach wizytator odwołuje się do praktyki stosowanej w podobnych wypadkach w katedrze gnieźnieńskiej i każe je naśladować. W zakończeniu biskup poleca publikację swojego dekretu reformacyjnego i przestrzeganie go, do czego przyzywa pomocy ze strony Konsystorza Gen. Łowickiego.

Or. 1. Łowicz, AKŁ, sygn. AAG,Wiz.1 (teczka). Dok. pap. o wym. 34,2×20,1 cm, poszyt liczący 16 stron świeżo policzb., s. 2, 14—16 nie zapis. Na s. 1 tytuł zaczynający publikację. Wysoko nad nim nota „libr. XII, pag. 233 Actor. cplium ingross.”. Na lewych marginesach przekazu 11 beznagłówkowych punktów dekretu. Na s. 13 okrągła pieczęć opłatkowa biskupa Bardzińskiego.— W innym poszycie, wyk. tuż po 1812 r., liczącym 8 stron obecnie policzb., na s. 7 „Puncta decreti reformationis ex visitatione generali de mandato celsissimi principis Raczyński archiepiscopi Gnesnensis” bez p. 11-go.

2. Włocławek, ADWł., sygn. AAG,Wiz.141, s. 285—298, dekret na końcu akt wizytacji. Dok. pap. o wym. 33,4×20,6 cm, poszyt o nie liczb. stronach własnych, paginacja wspólna z księgą. Tytuł jak w or. 1 na s. 285; s. 286, 299—300 nie zapis. Numeracja spraw taka sama na lewych marginesach dokumentu. Na s. 298 okrągła lakowa pieczęć bpa Bardzińskiego.

Kop. 1. Warszawa, AAW, sygn. AAG,Wiz.1, s. 314—325. Kopia współczesna i uwierzytelniona przez wizytatora, notariusza wizytacji oraz sekretarza kapituły, umieszczona na końcu drugiego egz. akt lustracji. Numeracja spraw i tytuł jak w oryginałach.

2. Łowicz, AKŁ, Akta kapituły z lat 1806—1822, s. 232—241 (pod r. 1812). Tytuł i numeracja zagadnień jak w oryginałach.

3. Łowicz, AKŁ, sygn. AAG,Wiz.2, s. 51—65. Wpis z ok. 1840 r. Numeracja spraw i tytuł jak w oryginałach z tym, że w tytule brak ostatniego wyrazu: *resultans*.— Przed tym, na s. 25—26 „Puncta decreti reformationis ex visitatione generali de mandato celsissimi principis Raczyński archiepiscopi Gnesnensis anno Domini 1811 excerpta” bez punktu 11-go.

Dekret reformacyjny Bardzińskiego publikuję według oryginałów, ale w nawiasach prostokątnych tekstu podaję nowe strony oryginału 1-go, luźnego. Jakkolwiek poszczególne sprawy dekretu są numerowane i zaczynają się od alineałów, które honoruję, nie posiadają one nagłózków. Z tego powodu, dla użytku czytelników, wytłuszczam w druku ich najważniejsze słowa.

Decretum reformationis pro Venerabili Capitulo Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis eiusque minori clero, ex visitatione generali eiusdem ecclesiae et cleri mense iulio anni currentis 1811 peractae, resultans.

[s. 3] Ignatius de Bardzin Bardziński¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Satalensis, suffraganeus et officialis generalis Gnesnensis,

¹ Ignacy Nepomucen z Bardzina Bardziński h. Habdank (1750—1813), dr teol. i ob. prawa, biskup tyt. sataleński a sufragan, kanonik i oficjał gen. gnieźnieński, prepozyt łączycy itd. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 1, s. 31—33).

archicollegiatae Lenciciensis praepositus, visitator generalis deputatus.

Ad munus visitatoris generalis Insignis Ecclesiae et Collegiatae Loviciensis a celsissimo principe et comite Ignatio Raczyński² Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopo metropolita Gnesnensi etc. deputatus, postquam dictam visitationem in mense iulio anni currentis, Divino adiuti auxilio, eo quo par est conatu et diligentia in persona nostra adimplevimus, et totum ordinem ecclesiae tam materialem, quam et spirituales perlustravimus, de obligationibus tam praelatorum canonicorumque, quam et cleri minoris, quomodo illis satisfiat et praecipue de vitae honestate et moribus omnium ad eandem ecclesiam collegiatae in servitio Divino obstrictorum, num conformes legibus Divinis et ecclesiasticis adinveniantur, indagavimus. Descriptiones aequae a Venerabili Capitulo ac etiam a minori clero ad acta visitationis nostrae porrectas, iuxta normam a celsissimo principe archiepiscopo datam, postquam serio revivimus, confrontavimus ac relegimus. Cum ex tali sedula omnium partium functioni nostrae praescriptarum indagatione et revisione necessario subsequi debuit, ut quae laude digna erant laudarentur, et quae vituperio obnoxia sine debita admonitione non praeterirentur. Hinc decreto reformationis sequenti, quae aut corrigenda aut innovanda in dicta Insigni Collegiata Loviciensi, Capitulo eiusque clero advertimus ac iudicavimus, ea omnia per sequentia puncta declaramus.

1° Quandoquidem iuxta praescripta sacrorum canonum ac praecipue S. Concilii Tridentini³ scopus visitationum generalium non alius sit oportet quam, ut **cultus Divinus** omni possibili modo in ecclesiis principalioribus promoveatur, et ad eum manutenendum populus tam per verbum Divinum cum zelo praedicatum, quam per bona exempla ecclesiasticorum, quae plurimum eidem populo ad corrigendos malos mores et amplexandas virtutes bonaque opera exercenda conferunt, excitetur. Quamvis reapse adinvenimus in dicta ecclesia collegiata, quod et personae capitulares et clerus minor functiones suas satis diligenter obeundo eundem cultum Divinum promoveant, omnibusque videntibus bona aedificatione prae luceant. Quia tamen, prout Sacrae Litterae nos excitant, „qui sanctus est, santificetur adhuc”⁴: rogamus proinde ac mandamus admodum reverendis dominis [s. 4] poenitentiariis, vicariis, psalteristis, praebendariis, ut non solum magis ac magis satagant bono suo exemplo et zelo Divinae gloriae omnibus praeire, sed et hunc zelum in effectu ipso monstrare.

² Ignacy hr. Nałęcz z Małoszyna i Raczyzna Raczyński (1741—1823), jezuita, biskup poznański (od 1793 r.), arcybiskup gnieźnieński (1805/1807), administrator diec. warszawskiej. W 1818 r. zrezygnował z podzielonej archidiecezji i powrócił do Jezuitów (Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 5, s. 253—281).

³ Sobór Trydencki trwał w latach 1545—1563.

⁴ *Apokalipsa*, 22, 11.

Quod utique praestabunt, si in decantandis partibus Divini officii adhuc magis exactos, accuratos et devotos sese exhibebunt. Et quod maximum est, si tam illi, ad quos ex officio pertinet, quam et alii, cum eis per tempus licebit, quam facillime aures suas populo confiteri volenti festis diebus et dominicis praebebunt. Ne per negligentiam et socordiam suam in excipiendis sacris confessionibus populi a tam salutari sacramento eundem arcendo, causam quaerelarum cum scandalo eidem praebeant, et illam Dei in Scriptura Sacra exprobatorem: „parvuli petierunt panem et non erat, qui eis frangeret”⁵, mereantur.

Hortamur quoque perillustres reverendissimos et admodum reverendos insignis huiusce ecclesiae collegiatae **praelatos** et **canonicos**, ut quemadmodum et toto clero minori populoque sua dignitate in ecclesia praesunt, ita etiam et bono exemplo semper praeemineant considerantes identidem, quod pro suo zelo erga gloriam Dei et animarum pretioso sanguine Christi redemptarum, quo plus aliis sacerdotibus flagrare debent, nullum tam gratum obsequium Deo praestare possint, quam si illis temporibus, quibus populus ad suscipienda sacramenta poenitentiae et eucharistiae congregatur, uti in festis Domini, Beatissimae et in Paschate, non tantum excipiendo confessiones fidelium clerum minorem iuvent, ad easdem confessiones excipiendas alliciant, sed et forte calcar addant. Tunc enimvero et dignos, exemplares operarios in vinea Domini se monstrabunt, et illam vituperationem Christi in evangelio: „quid hic statis otiosi? ite et vos in vineam meam”⁶, evitabunt.

2° Diximus quidem superius in genere **clerum minorem** insignis collegiatae ecclesiae satis diligenter suas functiones et obligationes adimplere, cum praesumere omnino debueramus, quod idem clerus minor, post **ordinationem**⁷ pridem per celsissimum principem archiepiscopum Gnesnensem feliciter modernum die 6 Martii 1809 Varsaviae conditam, qua praecipue admodum [s. 5] reverendi vicarii dictae ecclesiae ad stricte observanda omnia puncta in eadem ordinatione exarata obligabantur, eandem exactissime adimplerent, sed dum econtrario, uti cognovimus, haec tam salubris celsissimi principis ordinatio suum, ut par est, effectum non sortiatur. Siquidem admodum reverendi vicarii festis diebus et dominicis ac aliis sollemnitatibus, quamvis tunc a cantu horarum officii Divini, scilicet primae, tertiae et sextae, tum missae Maturae et aliarum sint dispensati, dummodo unus ex illis cum adiutorio cantorum horas perficiant, reliqui vero confessionibus excipiendis sedulam navent operam. Nonnisi valde negligenter et tepide tali obligationi satisfaciant, aut

⁵ *Lamentacje Jeremiasza*, 4, 4.

⁶ *Sw. Mateusz*, 20, 6—7.

⁷ *Ordynacja ta zachowuje się w odpisach w AKŁ i ADWł.*

penitus invisibiles in ecclesia esse observentur. Populus vero confiteri desiderans saepe saepius cum taedio magno, confessarios exspectans illosque non inveniens, sine perceptione sacramentorum desideratorum domum cum murmure reverti cogatur. Tanto igitur malo obviando, per viscera misericordiae Dei admodum reverendos omnes obsecramus, ut non solum omnia puncta memoratae ordinationis celsissimi archiepiscopi moderni exacte observent, sed praecipue illa, quae eos ad excipiendas confessiones tam festis sollemnibus, quam et tempore Paschali cum maximo onere conscientiarum eorum stringunt, adimpleant. Hoc ipsum praecipitur poenitentiario foundationis Karnkovianae⁸, ut si per se ipsum ad audiendas confessiones fidelium, maxime diebus festivis, accedere non valet, saltem vices suas gerentem aliquem presbyterum conductum sive ex gremio rr. dd. Missionariorum⁹, seu Piaristarum¹⁰ aut Dominicanorum¹¹, non vero confessarium prout adusque monialium¹², qui dominicis et festis diebus variis spiritualibus exercitiis est occupatus, ac proinde in ecclesia collegiata admodum reverendum poenitentiarium, ita ut par est, supplere non potest, omnino habeat. Similis obligatio excipiendi confessiones fidelium, dominicis aequae ac festis diebus, cum et collegium praebendariorum capellae Tarnovianae¹³ spectet, a qua tamen obligatione rr. praebendarii titulo tenuis remunerationis eximere se conantur, quandoquidem hac obligatione minime per recentem ordinationem facti sunt liberi, immo astricti; hinc aut saltem unus eorum in confessionali assideat, aut hac remuneratione, quae ab ipsis percipitur, in aliquem sacerdotem translata, per illum tali obligationi maxime per totum tempus Paschale satisfaciant. Praecipimus etiam universo clero minori ecclesiae colle-
[s. 6] giatae, ut postquam populum confessum, sacra synaxi refici desiderantem et ante tabernaculum Corporis Christi praestolantem conspexerit, non referendo se unus ad alium, sine mora illum communicet, nec sinat eundem usque ad communionem missae Summae cum taedio exspectare.

3° Omnes negligentiae et omissiones in excipiendis confessionibus

⁸ Por. *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicza*, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 35: 1977, nr 33 (s. 389—390).

⁹ *Misjonarze św. Wincentego a Paulo znajdowali się w Łowiczu od 1689 r.*

¹⁰ *Ojcowie Pijarzy pracowali w Łowiczu od 1668 r.*

¹¹ *Klasztor Dominikanów założono w Łowiczu na przestrzeni lat 1400—1414 (Zbiór dokumentów ośrodka Łowicza, tamże, nr 4, s. 291—293).*

¹² *Mowa o Bernardynkach w Łowiczu osiadłych tam w 1650 r.*

¹³ *Kaplica arcybpa Tarnowskiego albo Trójcy Świętej erygowana dla kolegium psalterzystów w 1609 r. Zob. Librowski: Sumariusz kopiarusza kapituły, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, nr 73—74 (s. 236—239).*

sine rationabili causa, cum per recensitam superius ordinationem mulctari omnino praecipiantur, nihilominus **punctator**, nescitur quo titulo, eas aut non connotet aut negligentibus et omittentibus penitus condonat. Oneramus proinde conscientiam admodum reverendi punctatoris, ut huic ordinationi fideliter oboediat et eam in effectum adducat.

4° Iuxta eandem ordinationem celsissimi principis archiepiscopi moderni diebus dominicis et festivis diebus **missae lectae** a clero minori ita ordinandae disponuntur, ne simul duae vel tres, sed una post aliam successive absolvantur. Huic porro ordinationi passim a clero contravenitur. Mandamus ergo vigore praesentis decreti omnibus presbyteris cleri minoris, ut abhinc quoad hoc punctum dicta ordinatio stricte servetur; sperantes fortiter, quod et perillustres reverendissimi ac admodum reverendi domini praelati et canonici praefatae Insignis Ecclesiae Collegiatae Łowiciensis ad **missas privatas** suas, tunc temporis celebrandas, accedere in ecclesia, propter bonum exemplum clero minori dandum, sese obligabunt, cum populus ad ecclesiam illas audiendi causa congregatur, uti fit, quando matutinum in choro cantatur et missae fundationales, minime adhuc absolvi incipiunt.

5° Denique, quidquid toties iam memorata ordinatio de non excurriendo pro indulgentiis ad extraneas ecclesias, idque maxime festis et dominicis diebus maiorum sollemnitatum ac tempore confessionis Paschalis, clero minori praecipit ex eo potissimum, quod per talem ab ecclesia collegiata quandoque duorum aut trium simul **sacerdotum absentiam**, fundationales missae praeterrmittantur cultusque Divinus minuatur. Ista omnia, ut ab eodem clero minori sine ulla restrictione debite semper adimpleantur, decreto praesenti innovamus et [s. 7] roboramus. Quibus omnibus ad executionem deducendis, ut non solum perillustris praepositus¹⁴ aut eius substitutus, sed et Consistorium Generale¹⁵ tam in persona illustrissimi officialis¹⁶ ipsiusmet, quam, dum ille abest, locum illius tenens perillustris iudex surrogatus¹⁷ invigilet et inoboedientes huic ordinationi poenis arbitrariis coerceat, statuimus.

6° Observatum fuit a nobis, quod cum ad ecclesiam collegiatam duotantum instituti **psalteristae** reperirentur, qui nullo modo omnes obligationes suas adimplere possent, nisi Venerabile Capitulum duos alios ex

¹⁴ *Wtedy ks. Jan Siegel — por. przyp. 17 w dokumencie 9, w I rozdziale tych statutów.*

¹⁵ *Oficjant i Konsystorz Foralny Łowicki został podniesiony do rangi generalnego przez arcybpa Raczyńskiego ok. 1809 r.*

¹⁶ *Wtenczas ks. Paweł Jastrzębowski — zob. przyp. 11 w dok. 10, w rozdz. I.*

¹⁷ *Aktualnie ks. Teodor Wiesiołowski. Por. o nim — Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 131—133.*

clero, videlicet admodum reverendos Michałowski¹⁸ et Rutkowski¹⁹ vicarios, absentiam desideratorum psalteristarum supplentes, via commendae illis adiungeret et ad mutuo obeunda psalteristarum in ecclesia obsequia obligaret. Hi proinde psalteristae supplentes, etsi aequaliter cum psalteristis institutis ecclesiae inserviant, non aequaliter tamen hoc solum titulo, quod non sint instituti, ex fundatione Tarnoviana reditus omnes percipiant, nec ad calculum perceptae et expensae, et praecipue carentiarum a seniore²⁰ collegii connotatarum, ad quid et quomodo convertantur, admittuntur. Huic disordini in post obviando, ut supplentes psalteristae aequaliter de omnibus concernentiis ex fundatione Tarnoviana ac aliis participent ad calculum carentiarum, sicut perceptae et expensae, admittantur et vocentur potestate, qua pollemus, ordinamus ac illustrissimo praeposito²¹ capellae Tarnovianae moderno aliisque illius succedaneis, ut huic nostrae dispositioni satisfiat, praesentibus omnimodam vigilantiam committimus.

7° **Fundatio Prazmowiana**²² seu dos eius cum obligatione qualibet feria sexta per annum missae sacrificii dicendi, ex censu annuo florenorum octoginta, siquidem minime eidem obligationi correspondeat, hincque admodum reverendus vicecustos²³ ecclesiae reductionem talis fundationis a nobis expostulet. Ut in hoc negotio potius ad ipsum celsissimum principem archiepiscopum nostrum recursum faciat, eidem consumimus.

8° Exigua nimis remuneratio pro **oleis sacris**, quam quotannis admodum reverendus vicecustos percipit, augeri in post melius non poterit, quam si Illustrissimum Officium Generale Loviciense semel pro semper statuere velit, qualem solutionem pecuniarum a quolibet curato quivis de- [s. 8] canorum²⁴ favore vicecustodis pro impensis balsami, olivae et labore curaque illius exigere debeat, ut vicecustodi solvatur, quod proinde

¹⁸ Ks. Piotr Michałowski, wtedy wikariusz i kanonik hon. kolegiaty oraz sekretarz kapituły. Jego personalia w ADWł., sygn. AAG,Wiz.1 na s. 186.

¹⁹ Ks. Józef Rutkowski, wtenczas wikariusz i jeden z kaznodziejów kolegiaty. Jego dane osobiste tamże na s. 187.

²⁰ Aktualnie ks. Piotr Śladecki, poprzednio notariusz kapituły i zastępowy wykonawca kopiariusza łowickiego. Jego personalia tamże na s. 229. Zob. o nim — Librowski: Sumariusz kopiariusza kapituły (dalej jak w przyp. 13), s. 198—199.

²¹ Wtedy ks. Paweł Jastrzębowski — por. przyp. 16.

²² Niewielka fundacja mszalna pochodząca od Mikołaja Prazmowskiego h. Bełlina, arcybiskupa gnieźn. w latach 1666—1673.

²³ Beneficjum wicekustosza czyli (księdza) zakrystiana wtenczas nie było obsadzone. Zastępował go ks. Piotr Michałowski (ADWł., sygn. AAG,Wiz.141, s. 186, 245). Zob. przyp. 18.

²⁴ Z tego powodu, że od 1782 r. Łowicz posiadał swojego biskupa sufragana, w Wielki Czwartek były konsekrowane w tutejszej kolegiacie oleje św. dla większych potłaci wschodniej części archidiecezji. Wcześniej dokonywali tego spora-

statuendum dicto Reverendissimo Consistorio Generali commendamus.

9° Quoniam in visitationibus generalibus visitorum est muneris praecipui, ut si adverterint **errores aliquos in decantando officio** a clero committi, eos non tantum corrigere, prohibere, sed et penitus abolere debeant. Hinc praemoniti, quod admodum reverendi vicarii Ecclesiae Collegiatae Loviciensis, dum sua privata anniversaria pro defunctis recitant, tunc temporis submissa voce officio Divino cum laudibus recitato, nocturnum pro defunctis incidentis anniversarii eorum sonora voce et cantu persolvunt. Hoc vero tam indecenti facto pluris se facere officium defunctorum quam officium Divinum ostendunt. Proinde crassum istum errorem et summam indecentiam in post corrigendo statuimus, et serio admodum reverendis vicariis praecipimus, quatenus abhinc, cum immediate post matutinum et laudes officii Divini anniversarium suum dicere debebunt, illud potius submissa voce recitent, matutinum vero cum laudibus Divini officii diei incidentis, sicut aliis temporibus, consueto cantu absolvant.

Scire etiam tam Venerabile Capitulum Insignis Collegiatae Loviciensis, quam et totus clerus eiusdem collegiatae debent, quod iuxta decreta et dispositionem Sacrae Rituum Congregationis in anniversariis quibuscumque pro defunctis unius nocturni numquam **invitatorium** aut dici aut cantari debet, sed solum in anniversariis trium nocturnorum. Consultitur igitur, ut praxim hac in circumstantia in Ecclesia Metropolitana et aliis cathedralibus usitatem et Venerabile Capitulum Insignis Collegiatae Loviciensis cum suo clero sequatur.

Nescitur quoque quo iure admodum reverendi vicarii Collegiatae Loviciensis post matutinum et laudes, post horas et vespas cum completorio cantatas **antiphonas de Beata V. Maria** temporibus praescriptis, videlicet: Salve Regina etc., Alma Redemptoris etc., Ave Regina Caelorum etc. et tempore Paschali Regina Caeli etc. penitus cantare intermittant. Abusus tam palpabilis, non adeo a longo tempore ad Collegiatam Loviensem introductus, cum integritati officii Divini derogare conspiciatur, decreto praesenti reformationis praecipimus et stricte admodum [s. 9] reverendis vicariis mandamus, ut statim post publicationem praedicti nostri decreti cantum dictarum antiphonarum post quamlibet interruptionem officii Divini de novo ad chorum introducant et sacrosancte manteneant.

10° Admodum reverendi **vicarii** Insignis Ecclesiae Collegiatae Loviciensis ad protocollum visitationis nostrae generalis sequentia **sua petita porrexerunt**: 1° Ratione cuiusdam domus, acsi ad eos pertinentis, in qua

dycznie arcybiskupi, sufragani ogólni archidiecezji (gnieźnieńscy) i biskupi obcych diecezji.

nunc Venerabile Capitulum suum secretarium et cantores ecclesiae collocat, quatenus haec domus in usum collegii seu potius vicepraepositi, prout a fundatore suo fuit destinata (ut aiunt) revertatur.— 2° Exposcunt auctionem remunerationis nonnullorum anniversariorum, quae et una cum canonicis decantare et insuper missam lectam pro fundatoribus dicere astringuntur. Attamen pro talibus anniversariis per quinque florenos tantum aut quattuor collegium illorum percipit; qui proinde pretio tam exiguo et insuper missae absolutione gravatos se esse asserunt.— 3° Multum etiam gravatos se iidem admodum reverendi vicarii sentiunt eo, quod in anno ad missas conventuales nro 280 absque ulla retributione absolvendas coguntur, et quamvis Venerabile Capitulum qualibet hebdomada per septimanarios suos dicendas duas missas pro intestatis locodictorum vicariorum se iam obligaverit, illi tamen instant adhuc pro ulteriore dictarum missarum reductione.— 4° Desiderant ulterius, ut fundatio Krajewsciana²⁵, uti pro collegio vicariorum ordinata et ab annis quadraginta collegio non soluta, et ad eorum collegium iterum deveniat et pro retroactis annis census omnes, eandem fundationem spectantes, dicto collegio a Capitulo refundantur.— 5° Expostulant, quatenus ad possessionem notariatus Montis Pietatis²⁶ vicepraepositus eorum, prout antiquitus practicabatur, cum illum vacare contigerit, admittatur.— 6° Assistentiam in dalmaticis tempore missarum Summarum dominicis et festis diebus, et dum missae anniversariorum cantantur, summe onerosam collegio agnoscunt. Cum diebus praecipue festivis adeo multis occupationibus, uti cantu Divini officii, de Beata, excursionem ad villanos aegrotos et auditionem confessionum in ecclesia collegiata distenduntur. Ut tali obligationi, nonnisi cum damno suo, conducendo in locum sui alios extraneos presbyteros, satisfacere valent. Hinc, quamvis vi erectionis collegii sui ad hanc assistentiam, sed [s. 10] tunc cum duodecim, non vero quinque, ut adpraesens vicarios collegium eorum numerat, obligabantur; cedere potius se velle integra pro tali assistentia remuneratione offerunt, et eiusdem ad alia collegia ecclesiae, quae minus occupata sunt, aut ad seminarium translationem enixe expostulant.— 7° Denique, quatenus a celsissimo principe archiepiscopo ad instantiam nostram collegium eorundem vicariorum privilegium obtinere possit, ut personae eorum post exantlatos in obsequiis vicariatus aliquot annorum spatium labores ad beneficia vacantia Chruslinense²⁷, Złakoviense²⁸, Pszczeno-

²⁵ Por. przyp. 8 w dok. 4.

²⁶ Zob. przyp. 28 w dok. 4.

²⁷ Chruslin, parafia w dek. łowickim, od 1570 r. prepozytura par. z kolegium mansjonarzy.

²⁸ Złaków, parafia wtedy w dek. łowickim, od 1617 r. prepozytura par. z kolegium mansjonarzy.

niense ²⁹ et Bednarensse ³⁰ ius passivum ascendendi habeat, a nobis exoptant.

11° Singula praefata petita et puncta collegii admodum revendorum vicariorum decreto reformationis resolvendo, **sequens** ad illa **responsio** esto: Quod attinet 1^{am} quaerelam adm. rr. vicariorum ratione eiusdem domus in possessione Capituli haerentis, cum ex responsis Venerabilis Capituli constet, quod praefata domus a tempore suae constructionis sive illius fundatoris, postquam ad dispositionem Capituli devenit hucusque sub eadem manet, ac proinde iure praescriptionis et possessionis interruptae ad idem Venerabile Capitulum pertinere conspicitur, adm. vero rr. vicarii nullum ius authenticum ad hanc domum demonstrant, immo cum semel anno 1774 eandem domum violenter invadendo sibi appropriare vellent, per processum illis intentatum ratione spoliis exemplariter sunt puniti; tuncque nullum ius formale in petitorio monstrare ad dictam domum potuerunt. Insuper, quia anno 1728, tempore visitationis generalis ³¹, aliquos fundos terrae pro aedificando praesenti collegio eorundem Venerabile Capitulum eidem collegio cessit, nos proinde collegii vicariorum hac in circumstantia quaerelam non tantum reicimus, sed et perpetuum in post collegio silentium imponimus.— Quoad punctum 2um Licetsi adm. rr. vicarii Ecclesiae Collegiatae Loviciensis a multo iam tempore pro quibusdam anniversariis minoribus, cum capitularibus simul cantatis, designata illis, quamvis modica, retributione [*s. 11*] contenti fuerant illamque acceptaverunt; siquidem pinguiora emolumenta ex anniversariis maioribus percipiunt. Aequum esse videtur, ut et hac minori contenti esse debeant exceptis missis lectis dictorum anniversariorum minorum, ad quas dicendas praefati vicarii a Capitulo coguntur, quas tamen missas iure merito, more Capituli Metropolitanis Gnesnensis et aliorum, septimanarii capitulares potius absolvere tenerentur. Igitur si Venerabile Capitulum in post velit dictas missas anniversariorum minorum per vicarios adimplendas, aut pro qualibet tali missa per unum florenum et grossos quindecim, demptis ex stipendio cuiuslibet minoris anniversarii Capitulum concernenti, vicariis solvat aut per suos septimanarios illas recitare disponat.— 3^{tium} petitum adm. rr. vicariorum resolvendo, videlicet quod attinet missas conventuales per illos recitari solitas, verum quidem est talibus missis, utpote nro 280 in anno can-

²⁹ Pszczonów, parafia wtenczas w dek. łowickim, od 1622 r. prepozytura par. z kolegium mansjonarzy.

³⁰ Bednary, parafia w dek. łowickim.

³¹ Mowa o wizytacji kolegiaty przeprowadzonej przez prymasa Potockiego. Dekret reformacyjny po niej drukowany wyżej jako dok. 3.

tandis, nimium oneratos existere, sed quoniam Venerabile Capitulum omnibus diebus dominicis festisque per suos septimanarios missas conventuales absolvit, et insuper sopiendo quaerelas rr. vicariorum, loco eorundem missas per annum pro intestatis nro 104 suis septimanariis capitularibus dicendas imposuit, hoc subsecuto missae conventuales nro 176 pro parte vicariorum cantandae remanentes, adhuc eos grevare agnoscimus. Proinde recurrendo ad iustitiam distributivam statuimus, quatenus adm. rr. vicarii in qualibet septimana per annum ad missas tres conventuales cantandas per se vel per suos substitutos, septimanarii vero capitulares ad quattuor in hebdomada, itidem per substitutos suos absolvendas sint astricti. Si enim in Archicathedra Metropolitana Gnesnensi vicarii ad duas tantum missas conventuales et in Quattuor Temporibus ac vigiliis ad unam tantum septimanatim, septimanarii autem capitulares ad quinque missas conventuales absolvendas sunt obligati, cur etiam septimanarii Capituli Collegiatae Loviciensis quattuor tantum missas conventuales in hebdomada [s. 12] qualibet absolvere non debeant? Hinc consulitur Venerabili Capitulo Lovicensi, ut si solutio pro septimanis capitularibus non esset ad onera missarum septimanualium proportionata, illam omnino ex massa capitulari augere studeat.— Ad 4^{tum} Cum adm. rr. vicarii nullo pariter documento authentico fulciantur, quod fundatio Krajewsciana ad illorum collegium exclusive pertineat, in tali casu dispositio memoratae foundationis, prout ab annis quadraginta fuit, Venerabili Capitulo relinquitur.— Ad 5^{tum} similiter petitum et punctum iidem rr. vicarii nullum documentum reponentes, quod nos convincere valeat, ut eorum vicepraeposito potius primatum ad notariatum Montis Pietatis, quam liberae dispositioni Venerabilis Capituli, in cuius possessione ab antiquo nominandi tales notarios existit, attribuimus; itaque huic petitioni rr. vicariorum nullo modo deferre possumus.— 6^{tum} punctum rr. vicariorum sat iustum quidem esse agnoscimus, sed quia, ut ipsimet fatentur, assistentiam in dalmaticis diebus festorum et dominicis praelatis et canonicis celebrantibus per erectionem collegio vicariorum est disposita, quamvis olim longe plures quam nunc ecclesia collegiata vicarios numerabat, qui longe facilius huic obligationi satisfacere poterant, quam modo, dum nequitia et penuria temporum, vix ad quinque personas redacti conspiciuntur. Huic incommodo rr. vicariorum, sat palpabili, non alio modo remediari posse iudicamus, quam si celsissimus princeps archiepiscopus, uti loci ordinarius, suo decreto reformationis pro Seminario Lovicensi brevi edendo, in clericos seminarii hanc obligationem assistendi in dalmaticis transferre, et illa vicarios collegiatae, multum variis obsequiis parochialibus diebus festorum et dominicis occupatos, liberare benigne voluerit, hac conditione vicariis imponenda,

ut totum id, quod pro dicta assistentia in dalmaticis percipiunt, cedat in remunerationem clericorum assistentium. Hanc convenientiam, prout in ecclesiis cathedralibus fere omnibus practicatur, ubi seminaria inveniuntur, et seminaristae loco vicariorum passim in dalmaticis assistendo vices gerunt, iam celsissimo prin- [s. 13] cipi exposuimus sperantes, quod assensum suum tanto citius praebere non dedignabitur, quanto magis id necessitas et utilitas ecclesiae exigere dignoscuntur.— Quod spectat ad privilegium a celsissimo principe et loci ordinario obtinendum et superius iam memoratum, quatenus iure passivo ad quaedam beneficia personae dicti collegii vicariorum, dum vacaverint, gaudere possint, id expetere a celsissimo principe per immediatum ad eundem recursum potius quam per interventionem nostram collegii vicariorum convenire iudicamus.

Postquam igitur praesenti decreto reformationis, quae ordinanda, statuenda erant, statuimus et ordinavimus, quae reformanda reformavimus et innovavimus, ac ad desideria cleri minoris respondimus, restat iam nihil, quam ut praefatae ordinationes et dispositiones eo certius suum sortiri possint effectum. Illas vigilantiae et executioni non modo Venerabilis Capituli Insignis Collegiatae Loviciensis, sed et Illustrissimo Consistorio Generali ibidem committere, ac denique omnes et singulos praelatos, canonicos minorisque cleri sacerdotes in Domino verbis divi Pauli apostoli obsecrare, ut et bene vocationem suam videant, saepe eandem perpendant et digne eadem vocatione ambulent³². Istud decretum reformationis, ut facilius ad notitiam omnium, quorum interest, deveniat, publicationem illius illustrissimo vicario in spiritualibus et officiali generali Lovicensi aut eius locum tenenti, quam in stuba capitulari congregato Venerabili Capitulo et universo clero fieri desideramus. Datum Gnesnae die 15 decembris 1811 anno.— Ignatius Bardziński episcopus Satalensis, suffraganeus et officialis generalis Gnesnensis, visitator generalis deputatus mppia.— Sigillum.— Martinus Srzemowicz vicedecanus Coninensis, praepositus Colensis, secretarius visitationis generalis mpp.

6

Rekurs kapituły łowickiej do arcybiskupa Raczyńskiego odnośnie niektórych punktów dekretu reformacyjnego wystawionego przez biskupa Bardzińskiego i odpowiedź ordynariusza:

W aktach kapituł katedralnych, np. włocławskiej z 1760 r., można spotkać podobne odwołania się korporacji kanonickiej od biskupa wizytatora nieordynariusza do właściwego ordynariusza diecezji. W Łowiczu spotykamy się z tym jedynie raz, obecnie. Ponieważ dekret reformacyjny z 1811 r., opublikowany pod nrem 5, był ostatnim dla tutejszej kolegiaty w okresie przynależności jej do archidiecezji gnieźnieńskiej, niniejszy rekurs i decyzję arcybiskupa drukuję w tym miejscu.

³² 1 do *Koryntian*, 1, 26 (cytat niedostówny).

Oba dokumenty uwidaczniają z jednej strony możliwość odwoływania się kapituły od pewnych artykułów dekretu reformacyjnego, a z drugiej pokazują chronologię wcielania w życie jego zarządzeń. Z uwagi na to, że obydwie symbiotyczne listy, które kładę pod jednym numerem 6, mają charakter tylko uzupełniający i przykładowy, ich treść oddaję petitem.

6a. Rekurs kapituły do arcybiskupa Raczyńskiego

Łowicz, 12 października 1812

Kapituła łowicka dziękując arcybiskupowi za przeprowadzenie wizytacji kolegiaty i dekret reformacyjny, skarży się na biskupa wizytatora, iż uwolnił w nim kolegium wikariuszy od odprawiania części jej anniwersarzy (punkt 11, nr 2) oraz że wikariuszy obarczył tylko odprawianiem trzech sum konwentualnych w tygodniu, a przy niej pozostawił cztery (p. 11, nr 3). Kapituła zastosowała się już do tych zmian.— Atoli prałaci i kanonicy łowiccy ciężko znoszą strofowanie ich przez wizytatora na piśmie, że nie pomagają wystarczająco niższemu duchowieństwu przy spowiadaniu, do czego przecież nie są zobowiązani (p. 1). O usunięciu tego passusu z dekretu prosiła już kapituła pisemnie biskupa Bardzińskiego, a po otrzymaniu negatywnej odpowiedzi zwróciła się o orędownictwo ustne do przyjaciela wspomnianego wizytatora i swojego kanonika Pawła Jastrzębowskiego, lecz ten przypuszczalnie nie próbował mediacji.— Przeto obecnie kapitule nie pozostaje nic innego jak udanie się o interwencję do swojego ordynariusza.

Or. nie znany.

Kop. Łowicz, AKŁ. Luźny brulion listu w postaci dwukartkowego arkusza papieru, o wym. 33,7×20,9 cm, którego 3 pierwsze strony są zapisane. Według niej publikuję tekst rekursu.

Jaśnie Oświecony Mości Księżę Dobrodziejju! Po wizycie generalnej kościoła kolegiaty naszej przez jaśnie wielmożnego biskupa sufragana Bardzińskiego w roku zeszyłym odbytej, gdy już i akta wizyty a w niej opisy przez nas złożone do JO Waszej Książęcej Mości przesłane zostały i nam dekret reformationis od jw. biskupa wizytatora generalnego wręczony, mamy obowiązek najprzód JOW Książęcej Mości Dobrodziejowi, jako synowie ojcu i owce pasterzowi swemu, ponowić hołd zupełnego posłuszeństwa i złożyć mu podziękowanie za urzędzenia dla kapituły naszej i innego jej kościoła duchowieństwa uczynione; a w szczególności punktów dekretem reformationis objętych dotykając oświadczamy.

Iż jw. biskup wizytator rezolwując petita od księży wikariuszów naszych sobie podane, w dekrete reformationis puncto 11, nro 2 włożył obowiązek na septimanansów kapitulnych odprawiania mszy świętych na wszystkich anniwersarzach kapitulnych bez wyłączenia, jak przedtem ab immemorabili bywało, anniwersarzy niektórych mniejszych (na których msze księża wikariuszowie per turnum odprawiali). Temu punktowi dekretu reformationis czyni już zadość kapituła i przez swoich septimanansów wszystkie msze maiorum et minorum anniversariorum capitularium odprawia. Ze zaś msze anniwersarzów kapitularnych wszystkie są in cantu, jakeśmy to wyraźnie w opisie naszym de anniversariis na wizytę podali, a jw. biskup wizytator w dekrete swym sub puncto praecitaato te msze mieni być missas lectas, przeto notujemy, że te msze anniwersaryjne [s. 2] tam maiorum, quam minorum anniversariorum septimanantes de Capitulo in cantu odprawują, a księża wikariuszowie na chórze tylko śpiewać je nam dopomagają.

Eodem puncto 11, ad nrum 3 jw. biskup wizytator nakazał septimanantibus

de Capitulo quattuor missas conventuales seu summas qualibet septimana decantare, tribus reliquis missis penes vicarios relictis. I temu nakazowi decreti reformationis posłuszni odprawiamy już ciągle po cztery msze sumy co tydzień przez naszych ex turno septimanansów lub ich suplensów.

Te są dwa nowe, nas szczególnie kapitularnych tyżące się nakazy decreti reformationis, którym my już ciągle zadosty czyniemy.

Sub puncto primo tegoż dekretu, ubi poenitentiarum et vicarii ecclesiae nostrae monentur, podobało się jw. biskupowi wizytatorowi upomnieć i nas kapitulnych, abyśmy w słuchaniu spowiedzi pomocni byli clero minori i to upomnienie wzmoćnić strofowaniem od ewangelicznego gospodarza wziętym. To upomnienie chociażbyśmy rozróżnić umieli od formalnego rozkazu, gdy jednak clerus minor rozróżnić go nie umiałby, a czujący my się z prawa być wolnymi tam ab omni nexu curae animarum, quam confessionum excipiendarum obligatione, ośmieliliśmy się zanieść do [s. 3] jw. biskupa wizytatora przełożenia nasze, jakie to w kopii sub a) łączemy¹, na co jw. biskup wizytator dał swą odpowiedź uti sub b)².

Przed tym listownym przełożeniem naszym prosiliśmy jw. kanclerza metropolitana Jastrzębowskiego³, aby onże sam ustnie przyczynił się do jw. biskupa o usunięcie z dekretu reformationis tego niezasłużonego dla nas upomnienia; lecz tak pierwsza jak i druga prośba nasza o to została bez skutku.

Teraz już do samego JO Waszej Księżęcej Mości Dobrodzieja udajemy się suplikując, aby jeżeli prośby nasze na ten wzgląd zasługują, raczyłeś w tym zaradzić tak o naszej, jako i następców naszych spokojności.— Zostajemy z najgłębszym uszanowaniem Jaśnie Oświeconego Waszej Księżęcej Mości Dobrodzieja najobowiązańsi, najniżsi słudzy kapituła kolegiaty.— W Łowiczu, 12 octobris 1812.

6b. Opinia Raczyńskiego przekazana kapitule

Ciążeń, 23 października 1812

Odpisując na list kapituły łowickiej arcybiskup stwierdza, że ani w samym dekrete reformacyjnym, ani też w odpowiedzi biskupa Bardzińskiego na jej pismo, które czytał, nie widzi jakiegoś strofowania tamtejszych prałatów i kanoników, ale życzliwą zachętę do udzielania pomocy w pracy spowiedniczej duchowieństwu niższemu kolegiaty. Radzi więc poprzestać na jego zdaniu, a odpowiedź wizytatora i niniejszą swoją na listy kapituły poleca jej dołączyć do wiadomego dekretu.

Or. Łowicz, AKŁ. Karta papieru prośbowego zapisana obustronnie, o wym. 34,1×20,8 cm, bez sygn. Drugą kartę arkusza, czystą kiedyś odcięto.— Na s. 1, wysoko nota o wpisie dokumentu do akt kapituły: „Lib. XII, pag. 241 Act. capit. ingross.”. Podług niego drukuję pismo.

Kop. Łowicz, AKŁ, Akta kapituły z lat 1806—1822, s. 241—242 (pod r. 1812). Tytuł wpisu: Epistola Celsissimi Principis.

Perillustres Reverendissimi et Perillustres Admodum Reverendi Fratres Carissimi! Czytałem przysłane mi oświadczenie Wielmożnych Mości Panów, pisane pod

¹ Zachowanego odpisu listu kapituły łowickiej do biskupa Bardzińskiego — z Łowicza, 15 czerwca 1812 r., jako odleglejszego treścią, nie publikuję.

² Podobnie z tego samego względu nie drukuję oryginału listu biskupa Bardzińskiego do kapituły łowickiej — z Borystawic Kościelnych, 26 czerwca 1812 r.— Obydwa pisma znajdują się luźno w AKŁ w Łowiczu.

³ Ks. Paweł Jastrzębowski (1738—1813), aktualnie prałat kanclerz gnieźnieński, oraz kanonik i oficjał gen. łowicki, kilka razy cytowany w nin. wydawnictwie.

dniem 12 bieżącego miesiąca, przeciw pierwszemu punktowi dekretu reformationis z wizyty kościoła kolegiaty łowickiej przez jaśnie wielmożnego jegomości księdza sufragana gnieźnieńskiego roku przeszłego 1811 odbytej. W którym punkcie napomniawszy on duchowieństwo mniejsze do tym gorliwszego swych obowiązków wykonywania i szczególnie zaleciwszy mu ochotę i gotowość do słuchania spowiedzi wiernych Chrystusowych, czyni odezwę do Ichmości Księży Prałatów i Kanoników, aby wspomnianemu duchowieństwu byli zachęceniem i pomocą w słowach: „Hortamur quoque perillustres reverendissimos et admodum reverendos Insignis huiusce Ecclesiae Collegiatae praelatos et canonicos, ut — non tantum excipiendo confessiones fidelium clerum minorem iuvent, ad easdem confessiones excipiendas alliciant, sed et forte calcar addant. Tum enim vero et dignos exemplares operarios in vinea Domini se monstrabunt, et illam vituperationem Christi in evangelio: »quid hic statis otiosi? ite et vos in vineam meam« evitabunt”.

Czytałem też odpowiedź jegomości księdza sufragana w kopii mi udzielonej daną WWMci Panom pod dniem 26 iunii roku bieżącego na Ich przełożenie dnia 15 tegoż miesiąca przeciw wyrażonemu punktowi dekretu, w której to odpowiedzi sufragana i wizytator, przyznawszy Im przykładność i gorliwość o chwałę Boską, deklaruje im w dekreście swym „nie nakazując, nie obowiązując bynajmniej, ale [s. 2] tylko zachęcając i prosząc WWMci Panów wyraził, iżbyście w czasie nacisku ludu w dni niektóre uroczystsze, dla dobrego przykładu, dla pomocy duchownej ludu, a najwięcej dla zachęcenia minoris cleri, który jest właściwie obowiązany do słuchania spowiedzi tychże wiernych, tym mocniejszą mu pobudkę z siebie; im, choć bez obowiązku, jednak w słuchaniu św. spowiedzi pobożną gorliwość swoją i pomoc okazowali. Wszakże hortamur nie jest to mandamus” etc.

Tak jasną odpowiedź znalazłszy za zdolną uspokoić troskliwość WWMci Panów i za dostateczną uprzętnąć wszelkie wątpliwości, jakie by z punktu 1^{wszego} dekretu reformationis wyniknąć mogły. I gdy uważam, że nagana ewangeliczna nie jest przymówką dla WWMci Panów, ale pobudką i przestrogą dla unikania jej. Bo wizytator pochwaliwszy osoby kapitulne z pilnego Ich funkcjów wykonywania i chwały Boskiej promowowania, zaiste nie uczynił wniosku do nagany i przymówek Tym, których wprzód pochwalił. A zatem nie widzę potrzeby obmyślania innych szrodków dla dogodzenia WWMci Panów troskliwości, bo przyłączenie do aktów wizyty odpowiedzi wizytatora może być dostatecznym zarządzeniem. Do których aktów i mój list niniejszy w moc deklaracji przyłączyć dozwalam.— Perillustrium Reverendissimarum Dominationum Vestrarum addictissimus ex corde frater I. Raczyński archiepiscopus Gnesnensis.— Ciążeń, 23 octobris 1812.— Do Prześwietnej Kapituły Kolegiaty w Łowiczu.

Rozdział IV

PRZYWILEJE I ORDYNACJE ARCYBISKUPIE I PAPIESKIE

1. WSTĘP

a. CHARAKTER, ZNACZENIE I STOSOWANIE NINIEJSZEJ POSTACI STATUTÓW

We wstępach szczegółowych do poprzednich rozdziałów wydawnictwa już wspominałem — z okazji porównywania różnych grup statutowych — również o tej postaci źródeł ustawodawstwa kapitulnego. Dlatego na tym miejscu tylko zrekapitułuję i usystematyzuję swoje uwagi.

Omawiana tu grupa źródeł statutowych pochodzi od prawodawców będących władzą dla korporacji kapitulnej — od arcybiskupów gnieźnieńskich w 10 wypadkach i papieża w 2 zastosowaniach: jeden przypadek z Rzymu, drugi z nuncjatury w Polsce. W tytule rozdziału dlatego położyłem najpierw słowo „arcybiskupie”, a dopiero po nim „papieskie”, że do ordynariuszy gnieźnieńskich należało wydawanie takich rozporządzeń dla kapituły w Łowiczu. Od nich rzeczywiście pochodzi bezwzględna ich większość, w tym chronologicznie pierwsze i ostatnie.

Zebrany w tym rozdziale zestaw dokumentów jest pod względem treściowym najbardziej podobny do dekretów reformacyjnych, wystawianych przez arcybiskupów dla kapituły po wizytacjach generalnych kolegiaty, przedstawionych w III rozdziale wydawnictwa. Jednak ich zakres treściowy jest szczegółowszy od tamtych, nieraz tylko monotematyczny.

Mimo treściowego podobieństwa opisywanych przywilejów i ordynacji z dekretami powizytacyjnymi oraz pochodzenia ich od prymasów i papieży, w sumie nie dorównują one walorowi prawnemu wspomnianych dekretów. Dokumenty umieszczone w tym rozdziale nie powstały bowiem z okazji uświęconych tradycją i potrzebami czasu wizytacji generalnych kolegiaty i jej duchowieństwa, a także nie posiadają ogólniejszego, szerszego i zbiorczego charakteru owych dekretów. I jakkolwiek niektóre z nich były bardzo ważne, to przecież zważywszy na mocniejsze i słabsze ich znaczenie prawne, pośród wszystkich pięciu elementów statutowych świętej kapituły łowickiej wypadnie je

położyć na trzecim miejscu — po właściwej redakcji statutów i dekretach reformacyjnych.

Niniejsze przywileje i zarządzenia pochodzą z lat 1440—1775, zatem niemal z całego okresu istnienia kolegiaty i kapituły łowickiej w jej historycznej epoce gnieźnieńskiej. Większość ich obowiązywała do samych rozbiorów kraju, a niektóre jeszcze w ciągu XIX stulecia.

b. PRZEKAZY ŹRÓDŁOWE TEJ GRUPY STATUTOWEJ Z PODKREŚLENIEM WALORU NIEKTÓRYCH DOKUMENTÓW

Ponieważ prezentowane tu przywileje i ordynacje występują chronologicznie w publikacyjnej części rozdziału (punkt 2), w obecnym omówieniu przedstawię je w sposób rzeczowy.

Pierwszym czasowo przywilejem, który wszedł do zbioru ustaw kapituły, był statut wydany dla niej w 1440 r. przez arcybiskupa Wincentego Kota, przyznający jej władzę nad majątkiem i testamentami zmarłych prałatów i kanoników (w publikacji dokument 1). W ciągu następnego stulecia kapituła musiała kilka razy walczyć z następcami wspomnianego metropolity o utrzymanie się przy tym przywileju. Szczególnie dwa były wypadki zmuszające ją do obrony tego statutu. W 1653 r. uratowała go przed wątpliwościami prymasa Andrzeja Leszczyńskiego, który później bez większych uprzykrzeń pozostawił ją przy tej prerogatywie (dok. 9). W 1772 r. poważniejsze trudności czynił jej w tym względzie arcybiskup Podolski, przed którego atakami obronił kapitułę nuncjusz warszawski Anioł Maria Durini i potem uniemożliwił temuż ordynariuszowi wniesienie apelacji do papieża (dok. 11).

Znacznie ogólniejszej natury był przywilej papieża Juliusza II z 1506 r. (dok. 3), sankcjonujący ustalone już wtedy tylko pośrednie duszpasterzowanie kapituły w parafii kolegiackiej oraz nierezydencję większości prałatów i kanoników. (Duszpasterstwo osobiste przejął prałat prepozyt dopiero w XIX w., a rezydencja nigdy nie powróciła, z powodu zaboru funduszków kapitulnych oraz przebywania ogółu członków kapituły na różnych beneficjach i stanowiskach archidiecezji, wtenczas już warszawskiej).

Nie mniej ważnym był przywilej prymasa Łaskiego z 1527 r., przyznający kapitule łowickiej szeroki samorząd korporacyjny, na wzór katedry gnieźnieńskiej i archikolegiaty łęczyckiej, który utrzymał się do początku XIX w. (dok. 4).

Następne dwa wydarzenia stanowiły satysfakcjonujące kapitułę uzupełnienie statutów papieskiego (dok. 3) i arcybiskupa Łaskiego (dok. 4). Były to tytuł *insignis*, ustalony dla kolegiaty a przez nią również dla kapituły na przełęczu XVI i XVII w. (dok. 6), który dotychczas posiadała

tylko archikolegiata w Łęczycy, oraz przywilej używania przez prałatów i kanoników mantoletów, otrzymany w 1692 r. od kardynała Radziejewskiego, obok korporacji gnieźnieńskiej i łeczyckiej (dok. 10).

Pozostałe pięć przywilejów lub ordynacji posiadało mniejszy zakres płynących z nich korzyści, względnie jak dokument 7 łączyło się z obowiązkami. I tak w 1500 r. kardynał Jagiellończyk przyznał kapitule, a nie kolegium wikaryjskiemu pragnącemu je posiadać, niektóre dochody parafialne (dok. 2). W 1558 r. arcybiskup Dzierzgowski nadał kapitule plac pod budowę własnej piekarni, nakładając w zamian pewien ekwiwalent w służbie Bożej (dok. 5). W 1619 r. prymas Gembicki przypomniał prałatom i kanonikom o obowiązku konserwacji i reperacji domów kapitulnych, wydając w tym względzie stosowną ordynację (dok. 7). W 1635 r. arcybiskup Wężyk zniósł prawo opcji odnośnie do kurii prałackich i kanonickich, przywracając ich początkową łączność z danymi prebendami kapitulnymi (dok. 8). Wreszcie w 1775 r. prymas Podoski wydał wyrok, kończący długotrwały spór o pierwszeństwo w kapitule pomiędzy archidiaconem a kustoszem na korzyść tego drugiego. Przy tej okazji orzekł, że koadiutorom prałatów i kanoników nie przysługuje prawo do podziałów chórowych (dok. 12).

2. PUBLIKACJA

1

Przywilej arcybiskupa Kota przyznający kapitule władzę nad majątkiem i testamentami zmarłych prałatów i kanoników

Gniezno, 11 lipca 1440

Wincenty (Kot) arcybiskup gnieźnieński i prymas, na prośbę kapituły kolegiackiej w Łowiczu, przedłożonej mu przez jej delegatów — prepozyta Stanisława i kanonika Jana, a za zgodą kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej, upoważnia kapitułę łowicką do dysponowania majątkiem nieruchomym i ruchomym pozostawionym przez tamtejszych zmarłych prałatów i kanoników. I tak w wypadku, gdy zmarły pozostawił testament, mają postąpić według jego woli; jeżeli zaś dany członek kapituły zszedł z tego świata bez testamentu, powinni oni postąpić zgodnie ze swoim sumieniem.— Podobną władzę przyznaje arcybiskup kapitule nad testamentami i darowiznami poczynionymi przez osoby trzecie na rzecz kolegiaty oraz jej korporacji duchownej.— Wreszcie prymas zakazuje swojemu staroście łowickiemu czy jego zastępcom rekwirowania czegokolwiek po tamtejszych zmarłych prałatach i kanonikach.

Or. nie znany.

Kop. 1. Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (skrót: AAG): Rps *Liber Beneficiorum Archidiecezji Gnieźnieńskiej* (dla tej części arcybiskupstwa) z 1523 r., zawierający kopie 22 dokumentów łowickich (cyt. Rps. *Liber Beneficiorum*). Tytuł wpisu: Tenor privilegii super taxam domorum post mortem alicuius praelati et canonici necnon de testamentis etc.

2. Warszawa, Archiwum Archidiecezji Warszawskiej (skrót: AAW), sygn. 973/L33: Kopia rękopisu łowickiego z 1749 r., będący odpisem dokumentów łowickich spod 1, przechowywany przed 1939 w Łowiczu (cyt. *Kopiarz Janickiego*), s. 46—48. Tytuł wpisu: Tenor privilegii super taxam domorum post mortem alicuius praelati et canonici ac [!] non de testamentis etc.

3. Łowicz, Archiwum Kapituły w Łowiczu (skrót: AKŁ): Luźny odpis dokumentu z kop. 1, wyk. w XVIII w. przez ks. Franciszka Salezego Walińskiego, not. kapituły metropolitalnej w Gnieźnie, wykorzystany przez autora kopiarza pod 4, nie znany.

4. Łowicz, AKŁ, sygn. (dawna) Ms 28: *Iura et privilegia R. Capituli Loviciensis*. [Liber] privilegiorum, wyk. w latach 1796—1809 przez not. kapituły łow. ks. Piotra Śladeckiego (cyt. *Kopiarz Śladeckiego*), s. 17—19. Tytuł wpisu: Privilegium Vinc. Kott a.G. rebus post obitum praelatorum et canonicorum Ecclesiae Collegiatae Loviciensis derelictis disponendi. 1440.

Wyd. Jana Łaskiego [...] *Liber Beneficiorum Archidiecezji Gnieźnieńskiej* [...] wyd. ks. Jan Łukowski [...] (cyt. *Liber Beneficiorum Archidiec. Gnieźn.*), t. 2, Gniezno 1881, s. 531—532, nr IX. Tytuł wpisu jak w kop. 1.

Reg. Ks. Stanisław Librowski: *Sumariusz wpisów kopiarza kapituły kolegiackiej w Łowiczu z przetomu XVIII i XIX wieku* (z kontynuacją do roku 1961), (cyt. *Librowski: Sumariusz kopiarza kapituły*), „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, s. 207, nr 2.

Dokument publikuję na podstawie zachowanych kopii i wyd. 1.

In nomine Domini amen. Ut rei gestae apud posteros plena memoria habeatur, nos Vincentius¹ Dei gratia sanctae ecclesiae Gnesnensis archiepiscopus et primas significamus tenore praesentium, quibus expedit universis, tam praesentibus quam futuris praesentium notitiam habituris, quomodo constituti coram nobis venerabiles et honorabiles viri domini Stanislaus² praepositus et Ioannes³ canonicus Loviciensis, suo et alio-

¹ Wincenty Kot z Dębna h. Doliwa (ok. 1395—1448), mgr sztuk wyzwol., kandydat na biskupa poznańskiego w 1429 r., podkanclerzy kor. w latach 1434—1436, arcybiskup metropolita gnieźnieński i prymas 1436—1448, kardynał antypap. Feliksa V w 1440 (Ks. Jan Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy...* (cyt. Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*), t. 2, Poznań 1888, s. 147—210; Ks. Stefan Hain: *Wincenty Kot prymas Polski 1436—1448*, Poznań 1948; *Pol. słow. biogr.* (Aleksander Świeżawski), t. 14 (1968), s. 450—452).

² Stanisław z Rostowa, pierwszy prepozyt kapituły w Łowiczu (Ks. Józef Wieteska: *Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej od 1433 do 1970 r.* (cyt. Wieteska: *Katalog prałatów i kanoników*), Warszawa 1971, s. 24).

³ W tym czasie było dwóch kanoników w Łowiczu o imieniu Jan (Wieteska: *Katalog prałatów i kanoników*, s. 25).

rum praelatorum et canonicorum nominibus nobis cum debita instantia supplicarunt, quatenus areas, domos et aedificia in dictis ipsorum areis circa dictam ecclesiam Loviciensem constructa, post decessum alicuius ex ipsis vacanda vel vacantia ad certam taxari pecuniae quantitatem ipsis singulis coniunctim dare condignam facultatem, necnon testamenta piis votis supplicum in desideriis extremis pro ecclesia Loviciensis ad eorum usum, sustentationem et augmentum collegii eorum facta ratificare, approbare et confirmare dignaremur. Nos igitur qui iustis petitionibus libenter annuimus eaque favoribus prosequimur opportunis, praenominatis dominis Stanislao ac aliis praelatis et canonicis et eorum successoribus, qui fuerint pro tempore, areas et structuras in eisdem singulas praelatorum et canonicorum, cum eorum aliquem de hac luce decedere contingat, taxare ad certam summam pecuniae pro successore in easdem plenam tenore praesentium, de consensu venerabilium dominorum fratrum nostrorum Capituli Gnesnensis tribuimus perpetuo facultatem ac omnia et singula testamenta per quascumque personas pia devotione pro dicta ecclesia collegiata Loviciensis et sustentatione praelatorum et canonicorum ipsius ecclesiae rite facta seu etiam in posterum facienda ratificavimus, approbavimus et confirmavimus ac tenore praesentium ratificamus, approbamus et confirmamus, decernentes ea robur obtinere perpetuae firmitatis. Volumus autem, quod, cum aliquem praelatorum et canonicorum dictae ecclesiae Loviciensis de medio tolli contingat, sive testatum sive intestatum, quod bona ipsius praelati aut canonici defuncti per nostrum capitaneum⁴ Loviciensem, aut eius burgrabium⁵ seu aliquem ipsius procuratorem, post mortem ipsius derelicta quovismodo non recipiantur neque impediuntur, sed ipsi praelati ac canonici de huiusmodi bonis mobilibus et immobilibus, si testata iuxta testatorum voluntatem, si vero intestata existant secundum conscientiam eorum pro anima defuncti de eisdem rationabiliter disponant, in quo eorum conscientiam oneramus per praesentes. In quorum testimonium et evidentiam pleniorum nostrum et capituli nostri sigilla maiora praesentibus sunt appensa. Actum et datum Gnesnae feria secunda proxima ante festum sanctae Margarithae anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo, praesentibus ibidem venerabilibus egregie et honorabilibus ac nobiles viris dominis Ioanne de Nyewyesch⁶ archi-

⁴ Na mocy erekcji kapituły w Łowiczu patronat nad pralaturami i kanoniami tamtejszej kolegiaty przysługiwał tzw. starostom arcybiskupich dóbr łowickich. Starostami tymi w średniowieczu bywali także duchowni, ale w czasach późniejszych przeważnie osoby świeckie.

⁵ Wspomniani starostowie arcybiskupów miewali swoich zastępców.

⁶ Jan Chebda z Niewiesza h. Pomian, wtenczas m.in. archidiakon gnieźnieński, zmarły w 1454 r. (Ks. Jan Korytkowski: *Prałaci i kanonicy katedry metropoli-*

diacono, Ioanne Furman⁷ custode, Thoma de Strzampino⁸ decretorum doctore, canonico, Martino de Tarnowka⁹ Vyelunensi, Bodzyanta de Vyankowo¹⁰ Lanciciensis canonicis et Vincentio de Byeganowo¹¹ haerede, testibus circa praemissa. Transivit per manus Ioannis Pauli¹² cancellarii.

2

Wyrok kardynała Jagiellończyka rozstrzygający spór pomiędzy kapitułą a jej wikariuszami o niektóre dochody parafialne

Łowicz, 11 kwietnia 1500

Fryderyk (Jagiellończyk) kardynał, arcybiskup gnieźnieński i prymas, biskup krakowski, w ciągnącym się sporze pomiędzy kapitułą łowicką a tamtejszym kolegium wikariuszy wieczystych o dochody płynące z pogrzebów, daniny owsa, kołędzy i łąk (które ci ostatni, w miarę jak na terenie parafii kolegiackiej przejmowali bezpośrednio duszpasterzowanie z rąk tej pierwszej, stopniowo sobie uzurpowali) wydaje wyrok w owych sprawach na korzyść prałatów i kanoników.

Or. nie znany.

Kop. 1. Łowicz, AKŁ: *Zaginiony Liber antiquus privilegiorum Capituli Loviciensis* — por. *Kopiarz Sładeckiego*, s. 148.

2. Łowicz, AKŁ: *Kopiarz Sładeckiego*, s. 148—150. Tytuł wpisu: 1500. Actio respectu funeralium etc. in Libro antiquo privilegiorum Capituli Loviciensis descripta.

Reg. Librowski: *Sumariusz kopiarza kapituły*, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, s. 221, nr 32.

Dokument drukuję w oparciu o kopię 2.

Anno Domini millesimo quingentesimo, die Mercurii vicesima prima mensis aprilis, hora vesperarum vel quasi in Łowicz [in] Curia Archiepiscopi. Coram illustrissimo principe reverendissimoque in Christo

talnej gnieźnieńskiej... (cyt. Korytkowski: Prałaci i kanonicy), t. 1, Gniezno 1883, s. 125—127).

⁷ Jan Furman z Niezamyśla, wtedy m.in. kustosz gnieźnieński, umarł w 1458 r. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, Gniezno 1883, s. 31).

⁸ Tomasz ze Strzepinia h. Prus (1398—1460), dr teol. i prawa kan., rektor Uniw. Jagiell., kandydat na arcybiskupa gnieźn. w 1453 r., podkanclerzy kor. 1454—1455, biskup krakowski od 1455 (Bp Ludwik Łętowski: *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich* (cyt. Łętowski: *Katalog*), t. 2, Kraków 1852, s. 408—420; Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 4, Gniezno 1883, s. 27—38).

⁹ Marcin z Tarnówki, kanonik wieluński, bliżej nie znany.

¹⁰ Bodzanta z Jankowa Jankowski, kanonik łęczyccki, bliżej nie znany.

¹¹ Wincenty, dziedzic z Bieganowa, bliżej nie znany.

¹² Jan syn Pawła, kanclerz arcybpa Kota względnie kapituły gnieźnieńskiej.

patre et domino, domino Frederico¹ miseratione Divina Sacrosanctae Romanae Ecclesiae tituli sanctae Luciae in septem solliis presbytero cardinali, archiepiscopo Gnesnensi et primate, episcopo Cracoviensi. In causa inter honorabiles vicepraepositum et totam universitatem Vicariorum Perpetuorum Loviciensium ex una, venerabilesque dominos praelatos et canonicos totius Capituli Ecclesiae Collegiatae Sanctae Mariae Loviciensis ex alia partibus, auctoritate ordinaria mota pro, de et super denegatione sepulturae funerum sive mortuorum in coemeterio ipsius ecclesiae, per eandem vicariorum universitatem allegatae, et avena, columbatione^a ac pratis per dictum Capitulum inhactenus possessis, illorumque occasione et intentatione^b. Ipse reverendissimus dominus cardinalis et archiepiscopus iudicio pro tribunali praesidens, ibidem auditis propositis et petitis universitatis vicariorum memoratorum ac eiusdem Capituli responsis, visisque et debite recensitis retrospectis foundationis seu erectionis vicariorum perpetuorum litteris², finaliter in ipsarum partium praesentia decrevit. Allegationem sepulturarum ac petitionem avenae, columbationis ex villis provenientem et pratorum a praefato Capitulo per ipsam vicariorum universitatem, ut praefertur, factis indebitas, illicitas, temerarias et iniustas, nullumque ius aut proprietatem aliqualem ipsis vicariis in illis sepultura, avena et pratis competitivisse aut competere debere. In quorum sepulturarum, avenae et pratorum possessione pacifica et quieta, qua antiquitus gaudebant^c, eosdem dominos praelatos [et] canonicos et eorum quemlibet conservandos et conservavit. Et ut iuxta confectum tenorem litterarum foundationis retrospectarum ipsa vicariorum universitas et eiusdem quilibet onera sibi incumbentia ecclesiastica expleat, dictisque dominis eorum praelatis et canonicis ut veris patronis debitam exhibeant reverentiam, ac in omnibus licitis et honestis oboediant et intendant, super ultioribus vexationibus et impedimentis praetextu huiusmodi sepulturae, avenae et pratis eidem universitati vicariorum perpetuum silentium imponendo et ab eorum impetitione ipsos dominos praelatos et canonicos absolvendo praemisso-

^a Columbationis kop. 2.

^b intentata kop. 2.

^c gaudebat kop. 2.

¹ Fryderyk Jagiellończyk (1468—1503), biskup krakowski od 1488 r., od 1493 również arcybp gnieźn., prymas i kardynał (Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 2, s. 494—542; Ks. Henryk Rybus: *Królewicz kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*, Warszawa 1935; *Pol. słow. biogr.* (ks. H. Rybus), t. 7 (1948/58), s. 167—169).

² Zob. *Zbiór ważniejszych dokumentów natury kościelnej archidiecezji gnieźnieńskiej do lat 1818/21*, oprac. i wyd. ks. Stanisław Librowski, cz. 3: *Ośrodek Łowicz* (cyt. *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*), „Arch. Bibl. Muz.”, t. 35: 1977, nr 9 (s. 321—327).

rum occasione. Praesentibus ibidem venerabilibus dominis Ioanne Konarski³ praeposito Cracoviensi, Vincentio Łagyewnyczki⁴, Matthia Kyoowski⁵ canonicis Gnesnensibus, magistris, Ioanne de Wlodislaw⁶ decretorum doctore, auditore causarum, Petro de Brzeszek⁷ canonico Sandomiriensi, capellano, Ioanne de Gorzyce⁸ et Thoma Rosznowski⁹ notariis curiae eiusdem reverendissimi domini cardinalis testibus ad praemissa. Et me Ioanne Stanislai de Land¹⁰ curiae eiusdem notario, qui praedictis cum testibus praenominatis interfui, et eadem omnia ita fieri vidi et audivi. In quorum fidem et testimonium praemissorum hic me subscripsi manu propria.

3

Sankcja papieża Juliusza II potwierdzająca ówczesny stan rzeczy w kolegiacie

Bolonia, 21 grudnia 1506

Juliusz II papież, na prośbę prepozyta (Klemensa z Nieznamierowic) i całej kapituły łowickiej, powodowanej widoczną obawą, że na skutek przekazania bezpośredniego duszpasterstwa wikariuszom (nazywanym czasowo również mansjonarzami) oraz hołdowania (za przykładem starszych kapituł) nierezydencji mogła popaść w kary kościelne, zatwierdza i sankcjonuje istniejący stan rzeczy w tamtejszej kolegiacie. Jednocześnie tenże papież udziela warunkowej absolucji z kar kościelnych tym prałatom i kanonikom, którzy mogli takowe zaciągnąć z okazji tych przemian (nieduszpasterzowania i nierezydowania).— (W dekreście papieskim opowiada się nieściśle, jakoby już arcybiskup Gruszczyński przez

^d Włodislaw kop. 2.

³ Jan Konarski h. Habdank (1447—1525), wtedy prepozyt kapituły krakowskiej, w latach 1503—1523 tamt. biskup (Łętowski: Katalog, t. 2, s. 58—73; Pol. słow. biogr. (Maria Goetel-Kopffowa), t. 13 (1967), s. 458—461.

⁴ Wincenty Łagiewnicki h. Grzymała, magister lub doktor, wtenczas m.in. kanonik gnieźnieński, zm. w 1525 r. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, s. 493—497).

⁵ Maciej Kijowski ze Służewa h. Ogończyk, magister albo doktor, wtedy m.in. kanonik gnieźnieński, umarł w 1525 r. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, s. 254—259).

⁶ Jan z Włodzisławia doktor dekretów, audytor kurii prymasa.

⁷ Piotr (pewnie) z Brzeska kanonik sandomierski, nie znany ks. Janowi Wiśniewskiemu (Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186—1926 r., tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.), kapelan kardynała.

⁸ Jan z Gorzyce notariusz kurii arcybiskupa.

⁹ Tomasz Rożnowski, inny notariusz Jagiellończyka.

¹⁰ Jan syn Stanisława z Łądu, również notariusz prymasa.

fakt erekcji w 1467 r. kolegium wikariuszy wieczystych w kolegiacie zwolnił kapitułę od obydwu wspomnianych obowiązków. Tymczasem sprawy te rozwijały się stopniowo na przestrzeni lat 1467—1506).

Or. nie znany.

Kop. 1. Gniezno, AAG: *Rps Liber Beneficiorum*. Tytuł wpisu: Sequitur copia bullae Julii papae erectionem et foundationem Ecclesiae Collegiatae Lovicensis confirmantis.

2. Warszawa, AAW: *Kopiarz Janickiego*, s. 61—63. Tytuł wpisu: Sequitur copia bullae Julii papae erectionum et foundationum Ecclesiae Collegiatae Lovicensis confirmantis.

3. Łowicz, AKŁ: *Kopiarz Śladeckiego*, s. 123—126. Tytuł wpisu: 1506. Bulla Julii papae erectiones Collegiatae confirmans.

Wyd. 1. *Liber Beneficiorum Archidiec. Gnieźn.*, t. 2, s. 546—547, nr XX. Tytuł wpisu jak w kop. 1.

2. Ks. Władysław Kwiatkowski: *Prymasowska kapituła i kolegiata w Łowiczu (1433—1938)*, (cyt. Kwiatkowski: *Kapituła*), s. 569—570.

3. Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 35: 1977, nr 13 (s. 337—339).

Przekł. pol. Kwiatkowski: *Kapituła*, s. 72—76.

Reg. Librowski: *Sumariusz kopiarza kapituły*, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, s. 218, nr 27.

Dokument publikuję na podstawie wyd. 3.

Iulius¹ episcopus, servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. His, quae pro ecclesiarum quarumlibet et personarum in illis Divinis laudibus insistentium laudabili successu ac commoditatibus, necnon pro animarum cura diligenter exercenda facta dicuntur, cum a nobis petitur, adicimus apostolici muniminis firmitatem. Sane pro parte dilectorum filiorum moderni praepositi² et Capituli Ecclesiae Beatae Mariae Virginis oppidi Lovicensis Gnesnensis Dioecesis nuper nobis exhibita petitio continebat, quod alias bonae memoriae Ioannes³ archiepiscopus Gnesnensis pro Divini cultus augmento in dicta ecclesia vicepraeposituram, vicarias et mansionarias perpetuas, de consensu et voluntate dilectorum filiorum Capituli eiusdem ecclesiae, ordinaria auctoritate erexit et creavit, ac singulos canonicos ipsius ecclesiae a cura animarum, quam gerebant et habebant, absolvit; necnon monocularitatem et continuam resi-

¹ Juliusz II papież, który rządził Kościołem w latach 1503—1513.

² Prawdopodobnie Klemens z Nieznamierowic będący prepozytem łowickim już ok. 1492 r. (Wieteska: *Katalog prałatów i kanoników*, s. 33).

³ Jan Gruszczyński h. Poraj (1405—1473), spór o diecezję włocławską z Mikołajem Lasockim w 1449 r., biskup włocł. w latach 1451—1463, spór o diec. krakowską z Jakubem z Sienna w 1463, biskup krak. 1463, arcybiskup gnieźnieński i prymas 1464—1473; kanclerz państwa 1455—1469 (Łętowski: *Katalog*, t. 2, s. 1—25; Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 2, s. 329—387; *Pol. słow. biogr.* (Krystyn Malinowski), t. 9 (1960/61), s. 55—57).

dentiam praelatis et canonicis dictae ecclesiae relaxavit et absolvit adinstar aliarum dictae dioecesis collegiatarum ecclesiarum, ac onus curae animarum et regimen totius parochiae praefatae ecclesiae in illius vicarios perpetuos, canonicales nuncupatos, in solidum transtulit et eandem ipsis commisit exercendam cum certis Capituli ordinationibus atque statutis super missarum et Divinorum officiorum celebratione, necnon directione et manutentione ac certis declarationibus et determinationibus super testamentis, domibus, agris, pratis et hortis pro ipsis vicariis et mansionariis data et assignata ratificavit, approbavit, incorporavit et robur perpetuae firmitatis obtinere debite decrevit. Ac tunc praeposito et pro tempore existentibus praepositis dictae ecclesiae personas idoneas ad regendam curam animarum et ad alia onera facienda valentes ad ipsas vicarias et mansionarias, quoties illas per cessum vel decessum vacare contigerit, ad praesentationem praelatorum et canonicorum singillatim factam, ad quos ius patronatus et praesentandi personas idoneas ad dictas vicarias et mansionarias pertinere voluit, canonicè instituendi et investiendi, ac curam animarum et administrationem spiritualium et temporalium vicariis canonicalibus et eorum cuilibet committendi ac de praepositura providendi, ipsisque vicariis et mansionariis de se querulantibus iustitiam faciendi ac eorundem excessus, crimina et delicta corrigendi, castigandi, puniendi et compellendi, vicariis et mansionariis eorum privandi et amovendi, ac domos circa ecclesiam praedictam sitas et cameras in domo nova ipsarum vicariarum distribuendi et de eisdem providendi omnimodam potestatem et facultatem dedit et concessit, prout in litteris ipsius Ioannis archiepiscopi desuper confectis dicitur plenius contineri. Quare pro parte moderni praepositi et Capituli praedictorum asserentium se in pacifica possessione vel quasi praemissorum omnium exsistere nobis fuit humiliter supplicatum, ut praemissis pro illorum subsistentia firmiori robur apostolicae confirmationis adicere ac alias in praemissis opportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur, qui singularum ecclesiarum felicem et laudabilem successum sinceris desideramus affectibus, modernum praepositum et Capitulum praefatos ipsiusque Capituli singulares personas a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et poenis, a iure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodati existant, ad effectum praesentium dumtaxat consequendum harum serie absolventes et absolutos fore censentes, huiusmodi supplicationibus inclinati praemissa omnia per dictum Ioannem archiepiscopum, ut praefertur, facta ac, prout illa concernunt, omnia et singula in eisdem litteris contenta et inde secuta quaecumque auctoritate apostolica tenore praesentium approbamus et confirmamus,

ac omnes et singulos defectus, si qui forsan intervenerint, in eisdem supplemus, illaque omnia et singula perpetuo observari debere decernimus, non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis, necnon dictae ecclesiae iuramento, confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis statutis et consuetudinibus, ceterisque contrariis quibuscumque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae absolutionis, approbationis, confirmationis, suppletionis et decreti infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem Omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Bononiae⁴ anno Domini millesimo quingentesimo sexto, duodecimo kalendas ianuarii, pontificatus nostri anno quarto.

4

Przywilej prymasa Łaskiego przyznający kapitule szeroki samorząd

Łowicz, 8 września 1527

Jan Łaski arcybiskup gnieźnieński, prymas i legat urodzony, powołując się sentymentem względem kolegiaty łowickiej, a jeszcze bardziej pragnąc podnieść na duchu i majątku zubożałą na skutek ostatniego pożaru (w 1525 r.) Łowicza i wspomnianej świątyni tamtejszą kapitułę, za zgodą kapituly metropolitalnej gnieźnieńskiej, nadaje kapitule łowickiej, w ramach powszechnego i prowincjonalnego prawa kościelnego, te wszystkie uprawnienia, którymi cieszyła się już Łęczycka, pierwsza z kolegiackich na obszarze archidiecezji. Na ów szeroki samorząd („*iurisdictio ordinaria*”) miały się składać: władza kapituly nad poszczególnymi parafiami i kanonikami, nad duchowieństwem niższym kolegiaty i całego miasta, własnym prawodawstwem, kultem w świątyni, majątkiem instytucji — z możliwością nakładania kar kościelnych na opornych i przyzywania na pomoc ramienia świeckiego. (Być może, iż od tego czasu kolegiata i kapituła łowicka uplasowała się w archidiecezji zaraz po łęczyckiej, przed innymi starszymi od niej kolegiatami).

Or. nie znany.

Kop. Łowicz, AKŁ: Kopia rysz Sładeckiego, s. 238—244. Tytuł wpisu: 1527. Privilegium iurisdictionis ordinariae Capitulo concessae.

Reg. Librowski: Sumariusz kopiarusza kapituly, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, s. 226—227, nr 49.

Dokument drukuję w oparciu o kopię.

⁴ Bononia albo Bolonia (Bologna), miasto we Włoszech.